

Petras Ragauskas

KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE
(*PRIVATE-TO-PRIVATE CORRUPTION*)
DAROMA ŽALA

KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE
(*PRIVATE-TO-PRIVATE CORRUPTION*)
DAROMA ŽALA

Autorius – Lietuvos teisės instituto vyriausiasis
mokslo darbuotojas dr. *Petras Ragauskas*

Recenzentai:

Prof. dr. Algimantas Urmonas (Mykolo Romerio universitetas)
Doc. dr. Ramūnas Birštonas (Vilniaus universitetas)

Kalbos redaktorė Dalia Gedzevičienė
Leidybos koordinatore ir maketo autorė Laima Valungevičiūtė

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
info@teise.org, www.teise.org

eISBN 978-9986-704-66-9

© Petras Ragauskas, 2019
© Lietuvos teisės institutas, 2019

Turinys

Įvadas	4
1. Bendras problemos suvokimas	7
1.1. Viešojo ir privataus sektorių „kitoniškumas“: ar jis realus ir kokios jo ribos?	7
1.2. Kas lemia požiūrio į korupciją privačiame sektoriuje kitimą?	16
2. Korupcijos privačiame sektoriuje žalos atspindėjimas Lietuvos teisės sistemai aktualiuose teisės aktuose	24
2.1. Teisės aktai, kuriuose pradėta minėti korupcija privačiame sektoriuje	24
2.2. Korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos apibūdinimas teisės aktuose.....	28
2.3. Konkrečiomis korupcinėmis veikomis privačiame sektoriuje sukeliama specifinė žala kaip baudžiamosios atsakomybės prielaida kasacinio teismo praktikoje.....	44
3. Korupcijos privačiame versle keliamos žalos tipologizavimas	52
3.1. Tipologizavimo pagrindimas	52
3.2. Atskirų tipų detalizavimas	53
3.2.1. <i>Klasifikacija pagal žalą patiriančius subjektus</i>	53
3.2.2. <i>Klasifikacija pagal padaromos žalos pobūdį</i>	57
Išvados	62
Literatūra	65
<i>Summary</i>	72

Įvadas

Visuomenėje gajus stereotipas, kad korupcija yra didžiausias blogis tuomet, kai ji reiškiasi viešajame sektoriuje. O privatus sektorius neretai matomas kaip autonomiška ir santykinį imunitetą turinti sritis, kurioje visuomenės interesai paprastai nėra reikšmingiau pažeidžiami¹. Ilgą laiką apie korupciją privačiame sektoriuje apskritai nebuvo kalbama arba kalbama tik nedaug ir gerokai labiau rezervuoti nei apie korupciją viešajame sektoriuje. Iki šiol daugumos žmonių sąmonėje ir ją išreiškiančioje kalboje korupcija ir ypač kyšininkavimas asocijuojasi su valdžios įgaliojimais piktnaudžiaujančiu pareigūnu².

Tačiau ar toks požiūris teisingas? Būtent šis klausimas yra esminė šiame darbe tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai analizuojama problema. Ir nors nekyla abejonių, kad skirtumas tarp korupcijos šiose dvejose srityse yra, jis toli gražu nebūtinai esminis. Bene reikšmingiausia tai, kad viešajame sektoriuje korumpuoti subjektai paprastai piktnaudžiauja visos politinės bendruomenės vardu suteiktais įgaliojimais (turi savotišką galios monopolį) ir jau vien todėl bent teoriškai pažeidžia kiekvieno atitinkamos bendruomenės nario interesus, o korupcija privačiame sektoriuje įprastai žalinga konkretaus subjekto (ar jo akcininkų) interesams, tad laikoma ne tokia aktualia visai politinei bendruomenei. Vis dėlto šio aspekto suabsoliutinimas neatlaiko kritikos jau vien peržvelgus galiojančio baudžiamojo įstatymo nuostatas. Antai niekam nekyla abejonių, kad turėtų būti numatyta teisinė (netgi griežčiausia – baudžiamoji) atsakomybė už svetimo turto vagystę, plėšimą, kito žmogaus sveikatos sutrikdymą ar jo seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimą. Nors šios veikos nukreiptos tiesiogiai prieš konkretaus asmens interesus,

¹ Bene ryškiausiai šią poziciją liudija faktas, kad iki šiol tebėra nemažai šalių, kuriose korupcija privačiame sektoriuje nekriminalizuota, o ten, kur ji kriminalizuota – tai padaryta gerokai siauriau nei viešojo sektoriaus korupcija. Pagaliau, vos prieš kelis dešimtmečius (išskyrus kelias negausias išimtis) bemaž visuotinai buvo paplitusi baudžiamosios politikos nuostata, kad korupcija privačiame sektoriuje savo pavojingumu nesiekia kriminalizavimui būtino pavojingumo lygio.

² Plg., pvz., *Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne* pateikiamą apibūdinimą: „korupcija (1) neteisėtas pelnymasis naudojantis pareigomis; pareigūno ar veikėjo papirkinėjimas“.

akivaizdžiu laikomas dalykas, kad tokio elgesio modelio toleravimas žalingas ne tik kiekvienam konkrečiam fiziniam ar juridiniam asmeniui, bet ir visai visuomenei, politinei bendruomenei.

Dar daugiau. Kadangi korupcija yra kultūrinis fenomenas (nors apskritai šiuolaikiniame pasaulyje turbūt nėra visuomenės, kurioje korupcija neegzistuoja, jos priimtinumai ir paplitimas skiriasi labai reikšmingai), ji susijusi su tam tikromis socialinėmis nuostatomis, elgesio modeliais ir papročiais, pateisinančiais savo arba artimųjų interesų išskėlimą virš interesų tų asmenų, kurių tarnavimui asmuo yra gavęs tam tikrus įgaliojimus. Taigi, jei korupcija plačiai paplitusi privačiame sektoriuje, jos mastas iš esmės negali būti veiksmingai kontroliuojamas viešajame sektoriuje (kuris pagal apibrėžtį neabejojant siejamas su viešojo intereso apraiška). Ir atvirkščiai.

Deja, dėmesio šiai temai ir vyraujančių pažiūrų teisingumo įvertinimui bei klaidingų stereotipų, kuriais neretai vadovaujasi ne tik vidutinis pilietis, bet ir viešosios nuomonės bei, dar svarbiau, viešosios politikos formuotojai, paneigimui skiriama nepakankamai. Mokslinių darbų apie korupcijos privačiame sektoriuje daromą žalą nebuvo skelbta ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Galbūt todėl, kad ir pati korupcija privačiame sektoriuje pripažinta valstybių bei tarptautinės bendruomenės dėmesio verta problema tik prieš keletą dešimtmečių.

Taigi šio darbo objektas – korupcija privačiame sektoriuje ir jos sukeltos neigiamos pasekmės, o jo tikslas – įvertinti, kaip šios neigiamos pasekmės (žala) reiškiasi socialiniame gyvenime, t. y. darbu siekiama nustatyti ir įvertinti, kokią žalą privačiam verslui (savininkams ar akcinio kapitalo valdytojams bei įmonėms kaip ūkio vienetams), valstybei, visuomenei, atskiroms jos grupėms bei individams daro arba gali daryti korupcija privačiame sektoriuje, taip, be kita ko, sukuriant prielaidas įvertinti šio reiškinio pavojingumo lygį ir jo užkardymu labiausiai suinteresuotus subjektus. Kitaip tariant, pagrindinis darbo tikslas – įvertinti korupcijos viešajame ir privačiame sektoriuose „kitoniškumą“, kurį, be kita ko, tam tikru mastu apibrėžia nacionalinės, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai. Sykiu atkreiptinas dėmesys į tai, kad žala čia vertinama iš esmės teisiniu požiūriu (t. y. kaip neigiamas poveikis tam tikroms socialinėms vertybėms, vadinamiesiems

teisiniams gėriams), o ne kaip ekonominė ar kita specifinė žala, kurios konkreti išraiška apskaičiuojama ir išreiškiama pinigais. Kitaip sakant, konkretus piniginis žalos vertinimas išėina už šiame darbe tiriomos problemos ribų.

Pagrindiniai darbo uždaviniai yra: a) įvertinti, ar žalingumo aspektu yra pagrindas teigti, kad korupcija viešajame ir privačiame sektoriuose iš esmės skiriasi; b) įvertinti, kas lemia požiūrio į korupciją privačiame sektoriuje kitimą (ir su tuo susijusį kovos su korupcija šioje srityje intensyvėjimą); c) išanalizuoti, kaip korupcijos privačiame sektoriuje žala atspindima ir vertinama teisės aktuose ir kasacinio teismo praktikoje; d) pateikti korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos sisteminį katalogą (tipologizuoti šios žalos pasireiškimus).

Atliekant tyrimą bene reikšmingiausi naudoti metodai buvo analizė ir sintezė. Analizuojant teisės aktus ir jų taikymo praktiką, pasitelkti įvairūs teisės aiškinimo metodai (gramatinis, istorinis, sisteminis *etc.*). Išskiriant žalos pasireiškimų formas naudotasi turinio (*content*) analizės metodu. Kadangi apie korupcijos privačiame sektoriuje daromą žalą sisteminių duomenų labai trūksta, atliekant tyrimą buvo renkama bei sisteminama informacija, kuri pateikiama Pasaulio banko, Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, „Transparency International“ skelbiamose ir kitose ekspertinėse ataskaitose, Lietuvos, užsienio šalių bei tarptautiniuose dokumentuose. Tiriant korupcijos privačiame sektoriuje žalingas apraiškas pasinaudota modeliavimo teikiamomis galimybėmis.

Nepretenduojujant į apibrėžimo išsamumą ir tikslumą, paminėtina, kad šio darbo tikslais *korupcija suprantama kaip suteiktų įgaliojimų ar teisės aktuose nustatytų elgesio standartų neatitinkantis asmens elgesys ar tokio elgesio skatinimas, siekiant turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau ar kitiems asmenims ir taip pakenkiant kitų asmenų interesams*³.

³ Išsamiau žr.: Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A. Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikroje srityse. Vilnius: Justitia, 2014, p. 9–24.

1. Bendras problemos suvokimas

1.1. Viešojo ir privataus sektorių „kitoniškumas“: ar jis realus ir kokios jo ribos?

Nepaisant istoriškai susiklosčiusios pasaulėžiūros, nebūtų teisinga sakyti, kad dabar vis didesnę pagreitį įgyjantis korupcijos privačiame sektoriuje pasmerkimas (jį suprantant ne vien kaip moralinį sugedimą, bet ir teisei aiškiai prieštaraujančią veiką) – visiškai naujas visuomenės gyvenimo reguliavimo fenomenas. Už tam tikras korupcijai privačiame sektoriuje priskirtinas veikas smerkiama ir teisinė atsakomybė taikoma išties seniai. Tačiau tai savaime dar nereiškia galimybės kalbėti apie tokį korupcijos privačiame sektoriuje suvokimą, su kuriuo susiduriame dabartiniu metu. Antai už turto pasisavinimą arba iššvaistymą baudžiama jau seniai (biblinė „suktojo prievaizdo“ istorija – šio tipo nusikalstamų veikų prototipas). Kodėl? – Greičiausiai dėl to, kad pati veika savo pobūdžiu gana artima vagystei. Kita vertus, kyšio priėmimas arba piktnaudžiavimas tarnyba net ir 20 a. pabaigoje neretai buvo laikomi privačiame sektoriuje sunkiai pritaikomomis sąvokomis. Taip atsitiko, tikėtina, todėl, jog ankstyvuojų visuomenės išsivystymo tarpsniu nebuvo arba, nors ir buvo, bet gerokai mažiau, korporatyvinių subjektų (juridinių asmenų). O reikšmingesni į juos daugiau ar mažiau panašūs subjektai buvo traktuojami kaip mini valstybės (kuriose siuzerenas arba senjoras už jo interesus pažeidžiantis veikas pats galėjo bausti kaip už valstybinį, ne privatų, interesą pažeidžiantį nusikaltimą). Dar daugiau. Viešajame sektoriuje korupcija neišvengiamai turi didesnę raiškos potencialą. Nes jame yra gerokai daugiau gėrybių, kurių atidavimas už „mažesnę kainą“ nuolat gresia. Be to, toks atidavimas paprastai yra iš šalies dar sunkiau pastebimas (pavyzdžiui, kai tam tikri leidimai ar licencijos išduodami nesilaikant reikalavimų)⁴.

⁴ Ypač ši viešųjų įgaliųjų sritis išsiplėtė valstybei ėmus masiškai kontroliuoti įvairius verslo aspektus. Akis atveriančiame 1964 m. *Yale Law Journal* paskelbtame straipsnyje „The new

Tiesa, kartais tenka susidurti ir su itin radikaliu požiūriu, kad privačiame sektoriuje korupcija apskritai negali egzistuoti⁵ (kaip bakterijos gryname spirite). Ir tam tikrais atvejais tokia pozicija gali atrodyti teisinga. (Būtent dėl to ji tampa pavojinga, nes specifinėms sąlygoms tinkantis vertinimas gali būti ekstrapoliuojamas nepateisinamai plačiam veikų ratui.) Antai turbūt galima tikėtis nesunkiai sutarti, kad *korupcijos nėra, kai asmuo, dėl kurio veikų keliamas klausimas, dirba pats sau (t. y. kai jis yra verslo savininkas visu šimtu procentų)*. Tačiau netgi toks siauras apibendrinimas ir specifiniais požymiais pasižyminčių asmenų kategorijos išskyrimas gali kelti klausimų. Išties šios dienos korupcijos sampratos kontekste privačios kepyklos savininką būtų absurdiška kaltinti tuo, kad savo veikloje jis nevengia nepotizmo ir klientelizmo, mat vyriausiuoju technologu arba pamainos vadovu paskiria vidutinius ar netgi mažesnius gebėjimus ir minimalią patirtį turinčią savo arba savo gero bičiulio dukrą. Bet... Ar situacijos vertinimo tikrai nekeistų tai, jei darbuotojus priimant į darbą jiems pateikiamuose arba (juo labiau) siekiant gerinti įmonės reputaciją jos skelbiamuose dokumentuose būtų oficialiai nurodoma, kad karjera įmonėje grindžiama vien tik asmens žiniomis, gebėjimais ir patirtimi? Ar lūkesčių kitiems darbuotojams ar pretendentams sukėlimas ir jų ciniškas paneigimas samdant aukštesnio rango arba naujus darbuotojus (nes reali galia priimti sprendimą dėl paskyrimo yra vadovo rankose) tikrai negali būti laikomas korupcine veika? Ne jau tai visiškai aiškiai ir neabejotinai nėra laikytina piktnaudžiavimu suteikta galia? Matyt, kad bent jau abejonių kilti turėtų. Arba dar. Įmonė, kurios akcinis kapitalas šimtu procentų priklauso jos vadovui, tiekia šilumos energiją miesto gyventojams. Ši įmonė yra natūrali monopolija. Šilumos energiją tiekiančios įmonės savininkas susitaria su savo svainio įmone, kad biokurą pirks iš jos. Kaina tokia pat kaip ir kitų tiekėjų. Tik svainio tiekiamas

property“ Charles’as A. Reich’as labai raiškiai parodė, kaip masiškai reguliuoti ir licencijuoti netgi smulkiausias su verslu susijusias veiklas ėmusi valstybė tapo milžiniškos apimties naujas gėrybes (turtą, tam tikrą *sui generis* nuosavybę) iš nieko kuriančiu subjektu. Su šia 20 a. išplitusia „kūrimo galia“ valstybė proporcingai (o galbūt netgi eksponentiškai) išaugino ir korupcijai tinkamą aplinką.

⁵ Ir tai ne teorinis šio teksto autoriaus sukurtas konstruktas. Tokį požiūrį Lietuvos teisės institute vykusioje mokslinėje diskusijoje aptariant studiją „Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse“ viešai išsakė vienas laisvosios rinkos apologetas.

biokuras prastesnis, tad jo reikia daugiau. Todėl, su svainiu sutaręs gauti dovanų namą, šilumos energiją tiekiančios privačios įmonės savininkas perka prastesnį kurą ir šilumos energijos gamyba jam kainuoja daugiau. Bet šį kainų skirtumą apmoka miesto gyventojai. Ar tikrai čia viskas gerai ir nėra net pagrindo kalbėti apie korupciją? Žinoma, jei kuro kaina būtų nepakitusi – kaltinti už paslaugą svainio verslui būtų drastiška ir turbūt visiškai nepagrįsta.

Situacija dar aiškesnė kalbant apie akcininkų interesų naudai privačiai įmonei vadovaujantį samdomą direktorių (netgi jei jis pats turi akcijų, tegu ir absoliučią daugumą). Šiuo atveju padėtis iš esmės nesiskiria nuo viešojo sektoriaus. Nes įmonės turtą naudodamas savo naudai arba jos interesus aukodamas dėl savanaudiškų tikslų (pavyzdžiui, kad savas vaikas turėtų prestižinį darbą), jis išduoda akcininkų interesus. Ar akcininkai du, ar dvidešimt tūkstančių (standartinis rajono savivaldybės rinkėjų skaičius) – esmės nekeičiantis skirtumas.

Juo labiau kad korupcija privačiame sektoriuje gali būti žalinga ne vien verslui (arba būti išvedama per privačiam verslui daromą žalą), bet ir tiesiogiai piliečiams. Pabandykime pažiūrėti į kelis konkrečius pavyzdžius, aiškiai iliustruojančius, kaip gali realiai reikštis korupcija privačiame sektoriuje.

Įsivaizduokime šeimą, kurioje sutuoktiniai labai rūpinasi savo ir auginamų vaikų sveikata. Todėl jie daug ką aukoja, atiduoda visus turimus pinigus ir dar skolinasi tam, kad pasistatytų „sveiką“ namą, jame užaugintų sveikus vaikus ir patys džiaugtųsi geresne sveikata senatvėje. Kadangi, kaip dauguma statistinių piliečių, apie statybines medžiagas ir statybos darbus jie patys ne kažin ką išmano, o ir laiko statybos priežiūrai neturi, nusisamdo statinio statybos techninį prižiūrėtoją. Tačiau gavęs kyšį už tai, kad nebūtų pernelyg pastabus, prižiūrėtojas leidžia rangovui naudoti nekokybiškas medžiagas. Praeina dešimt ar penkiolika metų ir per tą laiką šeimos nariai suserga sunkia lėtine liga. Nejau tokiu atveju galima pagrįstai laikytis nuomonės ir tvirtinti, esą privačiai samdytas statinio statybos techninis prižiūrėtojas padarė mažesnę žalą, o sykiu ir mažiau pavojingą nusikaltimą, nei dėl kaimyninio pastato aukštingumo reikalavimų pažeidimo už kyšį akis „užmerkęs“ viešajam sektoriui atstovaujantis Valstybinės teritorijų planavimo ir statybų inspekcijos pareigūnas?

Kitas pavyzdys. Klientas kreipiasi į teisines paslaugas teikiantį advokatą. Jis turi bylą, kurioje tiek jam, tiek ir jo priešininkui pergalės reikia taip, kad abu pasirengę neskaičiuoti pinigų. Klientas advokatui gerai sumoka už paslaugas. Tačiau priešininkas paslapčiom ateina pas jo advokatą ir pasiūlo išpūdingą sumą už tai, kad šis atskleistų bylos strategiją, nenaudotų veiksmingiausių teisinių priemonių (apie kurias pats klientas menkai teišmano) arba paprasčiausiai praleistų svarbų procesinį terminą. Klientas pralaimi bylą. Vargu ar patirtos žalos aspektu būtų esminis skirtumas tarp priežasčių, dėl kurių klientas pralaimėjo bylą: ar tai įvyko papirkus teisėją, ar papirkus advokatą ir paskatinus jį kliento išdavystei.

Taigi galima drąsiai tvirtinti, kad korupcijos žalos dydžio iš esmės negalima sieti su tuo, ar ji reiškiasi viešajame, ar privačiame sektoriuje. Ši praktika naudinga tik tiems, kas ja užsiima. Visi kiti didelę žalą patiria abiem atvejais. Kuriuo atveju patiriama didesnė žala, daugiausia priklauso ne nuo sektoriaus, kuriame reiškiasi korupcija, o nuo sektoriaus kontekste praktiškai atsitiktinės konkrečių pažeidžiamų interesų svarbos. Kitaip sakant, *apskritai korupcija privačiame sektoriuje negali būti a priori laikoma „mažesniu blogiu“*.

Nors, reikia pripažinti, jog tam tikrais aspektais abi sritys išties skiriasi. Tarkim, tuo, kad privačiame sektoriuje paprastai ar dažniausiai nėra galios monopolio. Tačiau netgi pripažįstant, kad skirtumas tarp abiejų sričių yra, jis neesminis. Bene reikšmingiausias skirtingo vertinimo šalininkų argumentas tas, kad korumpuoti viešojo sektoriaus tarnautojai įprastai piktnaudžiauja visos politinės bendruomenės vardu suteiktais įgaliojimais (todėl jie pažeidžia kiekvieno atitinkamos bendruomenės nario interesus, o korupcija privačiame sektoriuje dažniausiai žalinga tik konkrečiam atitinkamam įgaliojimus suteikusių privataus subjekto arba įmonės akcininkų interesams). Viena vertus, šis vertinimas grindžiamas toli gražu ne šimtaprocentine prielaida, kad bendrasis valstybės tarnybos prestižas rūpi kiekvienam piliečiui. Kita vertus, jei laikome, kad Zarasų savivaldybės administracijos tarnautojo korupcija žalinga Vilniaus arba Kauno gyventojui, turėtume pripažinti ir tai, jog vertinimas, kad privataus savininko arba akcininko patirta žala yra skriauda tik jiems – taip pat nenuoseklus. Juk iš esmės kiekvienas esamas ir netgi potencialus savininkas arba akcininkas yra suinteresuotas, kad tokia situacija nebūtų toleruojama ir su

korupcija privačiame sektoriuje būtų kovojama. Ką jau kalbėti apie tokius absoliučiai kiekvieną asmenį paliečiančius neigiamus korupcijos privačiame sektoriuje kaštus kaip laisvos konkurencijos (sykiu ir efektyviausio prekių ir paslaugų gamybos bei teikimo) sutrikdymas.

Vis dėlto su sisteminiu korupcijos (plačiąja prasme, o ne vien atskirų jos pasireiškimų, kaip antai patikėto svetimo turto pasisavinimas ar iššvaistymas) privačiame sektoriuje kriminalizavimu ir aktyviu valstybės vaidmeniu siekiant ją pažaboti mes susiduriame tik nuo 20 a. pabaigos⁶. Tačiau ir šiuo metu, esant išvystytai korporatyvinei ekonomikai, kuriai korupcija privačiame sektoriuje daro milžiniškos žalos, su šiuo ekonomikos tipu susijusių tiesiogiai nukentėjusių privačių įmonių specifinių interesų trukdžiai daro įtaką tiek atitinkamų veikų kriminalizavimui, tiek ir veiksmingam teisiniam persekiojimui. Pagrindinis iš šių trukdžių – bendrovių vangumas, o kartais netgi aktyvus nenoras ir priešinimasis, kad jose buvę komercinio kyšininkavimo, piktnaudžiavimo ar kiti korupcijos atvejai būtų viešinami (o tai sudaro prielaidas išvengti teisinės atsakomybės netgi kai galiojantys įstatymai sukuria tam reikiamas prielaidas). Nes toks viešumas, net jei įmonė arba jos akcininkai yra (bent tam tikru požiūriu) laikytini auka (o kartais, kad ir kaip būtų keista, būtent dėl to – nes liudija tam tikrą korporatyvinį silpnumą), daro neigiamą įtaką bendrovės reputacijai ir todėl yra nepageidaujamas. Vengdamos viešumo bendrovės bando pačios, vidinėmis priemonėmis, išspręsti problemą ir kilusias pasekmes. Be kita ko, tai trukdo pamatyti ir realų problemos mastą⁷.

Ekspertai be didesnių dvejonų pripažįsta, kad kliovimasis vien konkurencijos pažeidimams bei klasikiniam sukčiavimui apriboti skirtais įstatymais ir nebuvimas tiesioginio korupcijos privačiame sektoriuje draudimo

⁶ Kai kuriose šalyse ši tendencija tik įgyja pagreitį. Antai Filipinuose baudžiamoji atsakomybė už korupciją privačiame sektoriuje nenumatyta iki šiol, o 2014 m. dviejų politinės organizacijos „Citizens' Battle Against Corruption“ parlamentarų pateikta įstatymų leidybos iniciatyva taip ir nesulaukė sėkmės. Žr.: Solons seek punishment of corruption in private sector. Philippine Daily Inquirer, December 26, 2014. Prieiga per internetą: <<http://newsinfo.inquirer.net/659633/solons-see-punishment-of-corruption-in-private-sector>>.

⁷ Plg., pavyzdžiui: Global Corruption Report 2009: corruption and the private sector. Transparency International. Cambridge University Press, 2009, p. 21. Prieiga per internetą: <<http://diepresse.com/images/mediadb/pdf/TransparencyInternational2009.pdf>>.

bei aiškių taisyklių, nustatančių teisinę atsakomybę už tokias veikas, gali palikti didelių spragų ir neleisti tinkamai įvertinti visos socialinės korupcijos žalos⁸. Dar daugiau. Nenoras arba nesugebėjimas privatų sektorių susieti su bendrąja antikorpucine politika sukuria tam tikrą praktinį netikrumą ir moralinių abejonių, trukdančių verslui suformuoti nuoseklią antikorpucinę politiką ir, be kita ko, veiksmingai veikti formuojant deramą viešųjų pirkimų praktiką: juk, viena vertus, verslui draudžiama papirkinėti viešojo sektoriaus subjektams atstovaujančius asmenis (šiuolaikiniame pasaulyje bent jau formaliai tai yra universali taisyklė); tuo tarpu analogiška praktika privačiam subjektui perkant prekes, darbus arba paslaugas iš kito privataus subjekto patenka į tam tikrą pilkąją zoną, o kartais netgi laikoma teisėta⁹ (bent jau su sąlyga, kad nepadaro aiški žala įmonei arba sąžiningai konkurencijai rinkoje; radikalesniais atvejais, pavyzdžiui, laikantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos požiūrio, kad netgi konkrečiai įmonei patyrus žalos atitinkama veika nelaikytina korupcija, jei įmonės nėra kažkuo išskirtinės ir todėl (*sic!*) atitinkamos veikos tuo pat metu nepadaro specifinės žalos viešiesiems interesams būtent dėl tokių įmonių išskirtinumo)¹⁰.

Natūralu, kad esant tokiems dvejopiems standartams ne tik nėra ta pačia kryptimi veikiančių prielaidų veiksmingai mažinti šios ydingos praktikos pasireiškimus. Patys įmonių vadybininkai savotiškai pasimeta tarp dviprasmiškumų. Taip, teisinis atskyrimas lieka. Bet kadangi moraliniu požiūriu veikos iš esmės tapačios, dalį tokių veikų laikant priimtinais ir pateisinamomis, moraliniai korupcijos privačiame sektoriuje stabdžiai gerokai susilpnėja.

Žinoma, pripažindami prieštarumą turime suprasti, kad jokio totalaus „pasimetimo“ šiuo klausimu nėra ir neigiamas korupcijos privačiame sektoriuje poveikis labai gerai suvokiamas paties verslo lyderių. Antai dar prieš dešimtmetį „Transparency International“ atlikto autoritetingo tyrimo 2008

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. kovo 13 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014.

*Bribe Payers Survey*¹¹ duomenimis, vienas iš keturių respondentų nurodė, kad korupcija privačiame sektoriuje kliudo jų verslo veiklai ir augimui (t. y. vertinta ne nuomonė apie korupcijos poveikį kažkur ir kažkam, o numanomas poveikis tiesiogiai pačių respondentų veiklai, apie kurią jie puikiai išmano). Taigi, minėto tyrimo duomenimis, korupcija privačiame sektoriuje nurodoma kaip didesnė kliūtis nei infrastruktūros klausimai arba teisingumo sistemos funkcionavimo ydos. Kitų, ne tokio plataus pobūdžio, tyrimų duomenys gali būti dar labiau neraminantys. Antai remiantis pora metų anksčiau atliktu tyrimu, netgi ne ketvirtadalis, o apie 40 proc. apklaustų 600 įmonių atstovų nurodė, kad korupcija privačiame sektoriuje trukdo jų veiklai ir augimo galimybėms¹².

Galiausiai, įmonių patiriama žala yra tik vienas, tegu ir akivaizdžiausias į akis krentantis, korupcijos privačiame sektoriuje sukeltos žalos aspektas. Imkime pavyzdžiu bene tipiškiausią korupcijos privačiame sektoriuje pasireiškimą – įmonės turto iššvaistymą ar pasisavinimą pasinaudojant užimamomis pareigomis. Taip, be abejo, tokie veiksmai pirmiausia sukelia žalą įmonės savininkams arba akcininkams. Bet juk nesunku pastebėti, kad žalą patiria ne tik jie. Iššvaistyto ar pasisavinto turto dalimi neišvengiamai sumažėja įmonės pajamos ir pelnas. Ką tai reiškia? Pirmiausia tai, kad įmonė turi mažiau išteklių, iš kurių gali didinti darbo užmokestį savo darbuotojams. Todėl darbuotojai ir jų šeimos nariai taip pat nuo to potencialiai nukenčia (susiklosčius itin nepalankiam scenarijui, įmonei tokiu atveju gresia netgi bankrotas ir darbuotojų atleidimas, o tai, be kita ko, yra našta ir pašalpas bedarbiams mokančiai valstybei, jos biudžetui). Antra, į nacionalinį biudžetą sumokamas mažesnis pelno mokestis (jei apskritai pelno lieka ir tas mokestis mokėtinas). Vadinasi, dėl korupcijos privačiose įmonėse patiriamas poveikis valstybės biudžetui, o sykiu ir kiekvienam Lietuvos gyventojui.

Reikia įvertinti ir tai, kad pastaruoju metu viešojo sektoriaus stigma tapusi „x procentų atkato“ taisyklė, kai kuriais vertinimais, yra raktažodis ir

¹¹ Tyrimo metu dvidešimt šešiose didžiausiose tiesiogines užsienio investicijas gaunančiose šalyse buvo apklausta 2700 verslo vadovų, žr.: Transparency International Bribe Payers Index 2008. Prieiga per internetą:

<https://www.transparency.org/files/content/pressrelease/2008_BPI_report_final_08_12.pdf>.

¹² Werve J. Global Integrity. The Corruption Notebooks 2006: Stories From the Worldwide Struggle Against Abuses of Power. Global Integrity, 2006, p. 76.

privačioms įmonėms, pirkimus atliekančioms iš kitų privačių įmonių¹³. Tačiau, Pasaulio banko ekspertų vertinimu, pats faktas, kad apie tai žmonės kalba mažiau nei apie viešojo sektoriaus korupciją, tik už verslo pasaulio ribų esančius žmones gali paskatinti manyti, jog ši korupcija nereikšminga¹⁴. Iš tiesų jau dabar nemažai žmonių tiki, kad korupcija privačiame sektoriuje stipriai veikia jų gyvenimus.

Didėjantį susirūpinimą korupcija privačiame sektoriuje liudija ne vien nevyriausybinių organizacijų, žiniasklaidos, visuomenės bei atskirų politikų reakcija į išskirtines situacijas, bet ir įvairių valstybių teisėkūros iniciatyvos sistemiškai keičiant korupcijai privačiame sektoriuje teisiškai pasmerkti dažnai vis dar nepakankamas baudžiamųjų įstatymų nuostatas¹⁵ (beje, Lietuvoje įsigaliojus naujamam Baudžiamajam kodeksui, kuris suliejo baudžiamąją atsakomybę už kyšininkavimą, papirkimą ir piktnaudžiavimą tiek viešajame, tiek ir privačiame sektoriuose, šiuo požiūriu galima tam tikra prasme išvelgti netgi atžangą; nors dabartinės normos techniniu požiūriu gali būti vertinamos kaip tobulesnės, nes universalesnės, praktikoje kyla klausimų, abejonių ir neaiškumų dėl jų paskirties bei turinio, o senajame Baudžiamajame kodekse buvo aišku, kad privačiam sektoriui jos taikomos visa apimtimi, nes tik jam ir buvo skirtos¹⁶).

Keičiasi ir baudžiamojo persekiojimo tendencijos: antai Belgijoje 2015 m. už kyšininkavimą privačiame sektoriuje buvo nuteista 14, o viešajame sektoriuje – 56 asmenys¹⁷ (2010 m. disproporcija buvo gerokai ryškesnė: už

¹³ Ten pat, p. 75.

¹⁴ Ten pat, p. 75.

¹⁵ New Rules on Private-to-Private Corruption Adopted in Italy. Prieiga per internetą: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1674b31b-ae64-4939-8a13-ec99f9c4d9e7>>.

Taip pat (dėl Kroatijos ir Jungtinės Karalystės) žiūrėti: Transparency International. Anti-Corruption helpdesk. Regulating private-to-private corruption. Prieiga per internetą: <https://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/Regulating_private_to_private_corruption_2014.pdf>.

¹⁶ Šis klausimas detaliau analizuojamas *2.c skyriuje*.

¹⁷ Barratt P. and Pasewaldt D. (Eds.). Anti Bribery and Corruption Review, 2017, p. 8. Prieiga per internetą: <https://financialmarketstoolkit.cliffordchance.com/content/micro-facm/en/financial-markets-resources/resources-by-type/guides/anti-bribery-and-corruption-review--june2017/_jcr_content/parsys/download/file.res/Anti_Bribery_and_Corruption_Review__June_2017_6035860.pdf>.

kyšininkavimą privačiame sektoriuje nuteisti vos 2 asmenys, o viešajame – 47¹⁸. O štai Honkonge korupcijos privačiame sektoriuje nepriimtino samprata nuosekliai kito nuo pat 1974 m., kuomet buvo įkurta Nepriklausoma komisija prieš korupciją: iki 1984 m. apie 87 proc. šios institucijos gaunamų skundų vis dar buvo susiję su korupcija viešajame sektoriuje, 1983 m. šis skaičius sumažėjo iki 65 proc., o nuo 1989 m. skundų dėl korupcijos privačiame sektoriuje jau buvo daugiau nei dėl korupcijos viešajame sektoriuje; 2008 m. pasiekta nauja riba – skundų dėl korupcijos privačiame sektoriuje dalis pasiekė net 65 proc. (t. y. tik vienas skundas iš trijų siejamas su korupcija viešajame sektoriuje)¹⁹. Tačiau apskritai su pasaulinės statistikos palyginimais sudėtinga, nes toli gražu ne visur viešasis ir privatus sektoriai atskiriami ne tik kvalifikuojant veiklą, bet ir vedant statistiką (šią problemą turime ir Lietuvoje).

„Transparency International Bribe Payers Index 2011“ taip pat suteikia empirinių įrodymų, kad korupcija – įprasta praktika verslo bendruomenės viduje, o suvokiama jos tikimybė ne kažin kiek skiriasi nuo korupcijos viešajame sektoriuje²⁰. Vis dėlto korupcija viešajame sektoriuje dažniausiai buvo matoma kaip žalingesnė, nes pakerta pasitikėjimą viešosios valdžios institucijomis²¹.

¹⁸ *Pickworth J. and Williams D. (Eds.). Bribery & Corruption. Second edition. P. 41. Prieiga per internetą:*

<<http://www.allenoverly.com/SiteCollectionDocuments/Bribery%20and%20Corruption%20in%20Belgium.pdf>>.

¹⁹ *Strategies For Business, Government And Civil Society To Fight Corruption In Asia And The Pacific: ADB/OECD Anti-Corruption Initiative For Asia And The Pacific. Organization For Economic Co-Operation & Development, Asian Development Bank, 2010, p. 165.*

²⁰ *Transparency International. Bribe payers index 2011, p. 19. Prieiga per internetą: <http://files.transparency.org/content/download/98/395/file/2011_BPI_EN.pdf>.*

²¹ *Schoor B. Fighting Corruption Collectively: How Successful are Sector-Specific Coordinated Governance Initiatives in Curbing Corruption? Springer, 2017, p. 16.*

1.2. Kas lemia požiūrio į korupciją privačiame sektoriuje kitimą?

Matant, kad korupcija privačiame sektoriuje yra ne mažiau žalinga nei viešajame, tačiau didesnio dėmesio ji sulaukė tik 20 a. ir 21 a. sandūroje, natūraliai kyla klausimas, kodėl šis lūžis apskritai įvyko ir kodėl pastaruoju metu apie korupciją privačiame sektoriuje bei poreikį už ją aktyviai ir efektyviai persekioti kalbama vis daugiau?

Galima numanyti, kad įtakos tam turėjo mažiausiai penki (kai kurie jų tarpusavyje glaudžiai susiję) dalykai:

(1) keli itin dideli su korupcija privačiame sektoriuje siejami vieši pastarojo meto skandalai;

(2) abstrakčios korupcijos privačiame sektoriuje kategorijos susiejimas su konkrečiais interesais ir tolydžio vis geresnis jos realiai sukeltos žalos pobūdžio bei masto suvokimas visuomenėje;

(3) stiprių antikorupcines idėjas populiarinančių (užsiimančių antikorupcinės politikos, įskaitant prieš korupciją privačiame sektoriuje nukreiptą politiką, advokatavimu) tarptautinių ir su jomis bendradarbiaujančių vietinių nevyriausybinių organizacijų tinklo susikūrimas;

(4) Vakarų visuomenėse vykstantis privatumo sampratos transformavimas ir netgi tam tikras siaurinimas;

(5) viešųjų funkcijų privatizavimas ir veiklos ranga (angl. *outsourcing*), kurie lemia tam tikrų funkcijų, iki tol buvusių viešojo administravimo dalimi (ir todėl daugumos visuomenės narių natūraliai siejamų su viešuoju sektoriumi), perdavimą privačiam verslui.

Su korupcija privačiame sektoriuje siejami vieši skandalai neišvengiamai yra ir svarus su jais susijusį viešąjį diskursą keičiantis bei jį naujai performuojantis veiksnys. Taip yra dėl kelių priežasčių. Visų pirma visuomenės dėmesio į tam tikrą skandalingą ir pasipiktinimą keliančią problemą atkreipimas, ypač dabartiniais interneto bei socialinės žiniasklaidos

išplitimo laikais, neišvengiamai skatina gyvas diskusijas ir keitimąsi argumentais bei kontrargumentais (o tai, be kita ko, daro tiesioginį poveikį ir antrajam iš įvardintų įtakos veiksnių – geresniam sukeliama žalos suvokimui). Antra, klausimo išlaikymas dėmesio centre ir nuolatinis socialinę sąmonę dirginančių temų priminimas formuoja tam tikras ilgalaikes nuostatas ir netgi stereotipus (savaiame nebūtinai negatyvius, bet negatyvumas iš esmės priklauso nuo bendro pateikimo fono; o kai kalbame apie „skandalus“, fonas beveik niekuomet nebūna ne tik pozityvus, bet ir bent jau neutralus). Trečia, žiniasklaidos verslas finansiškai suinteresuotas plėtoti kiekvieną temą, kuri sulaukia visuomenės susidomėjimo. Todėl didėjant suvokimui, kad korupcija privačiame sektoriuje žalinga ne tik bendrovėms, bet ir platiems visuomenės sluoksniams, taip pat visai valstybei, visuomenės informavimo priemonių vartotojų (žiūrovų, klausytojų, skaitytojų) susidomėjimas ja natūraliai išauga.

Užsienio valstybių praktika pateikia ne vieną įspūdingą viešų skandalų pavyzdį. Pradedant daugiau ar mažiau nacionaliniais, tokiais kaip plačiai nuskambėjęs Žeromo Kervelio (Jerome Kerviel) įvykdytas 4,9 milijardų Eur vertės Prancūzijos banko „Société Générale“ aktyvų iššvaistymas²², „Arthur Andersen“ audito bendrovės ir jų kliento energetikos milžino „Enron“ afera Jungtinėse Amerikos Valstijose (nulėmusi abiejų globalių bendrovių žlugimą)²³,

²² Plačiau apie šią istoriją ir jos pamokas žr., pavyzdžiui, *Brochet F. Societe Generale (A): The Jerome Kerviel Affair. Harvard Business School Case 110-029, 2009.*

²³ Audito paslaugas „Enron“ teikusi audito bendrovė „Arthur Andersen“ klaidino investuotojus, visuomenę ir valdžios institucijas apie savo kliento finansinę padėtį, o vėliau, Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybei atliekant tyrimą dėl „Enron“ įvykdytų galimų pažeidimų, sunaikino tonas svarbių turėtų „Enron“ veiklą apibūdinusių dokumentų (už tai audito bendrovei buvo pareikšti kriminaliniai kaltinimai trukdymu vykdyti teisingumą, 2002 m. ji buvo pripažinta kalta dėl šių kaltinimų ir, nors bylinėjimasis tęsėsi ir dėl padarytų procedūrinių pažeidimų Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas 2005 m. nuosprendį panaikino, aukštų patikimumo standartų reikalaujanti veikla iš esmės buvo nebeįmanoma). Kadangi „Arthur Andersen“ tuo metu buvo viena iš penkių pasaulio didžiausių audito bendrovių, o „Enron“ – septinta didžiausia bendrovė pasaulyje pagal valdomo turto vertę, nenuostabu, jog po šių piktnaudžiavimų sekęs jų žlugimas savo ruožtu sukėlė rimtą finansinių rinkų sukrėtimą, milžiniškus finansinius investuotojų praradimus ir daugybę žmonių paliko be darbo (vien „Arthur Andersen“ darbo neteko apie 85 000 žmonių). Plačiau žr.: *Cornford A. Internationally Agreed Principles for Corporate Governance and the Enron Case. G-24 Discussion Paper Series, 2004, No. 30; Brown K., Dugan J. Arthur Andersen's Fall from Grace Is a Sad Tale of Greed and Miscues // Wall Street Journal, 2002, June 7; Arthur Andersen LLP v. United States, 544 U.S. 696 (2005).*

„Adelphia“ bendrovės bankrotą²⁴ sukėlusiai bendrovės vidinė korupcija, taip pat (ypač pastaruoju metu tam tikra tendencija tapę) seksualinio turinio korupciniai atvejai, kaip antai Vokietijos automobilių gamintojo „Volkswagen“ profesinių sąjungų lyderių papirkimas, be kita ko, naudojant prostitucijos paslaugas²⁵, arba Rodžerio Ailso (Roger Ailes)²⁶ ir pasaulinį #MeToo judėjimą inspiravusio Harvio Vainšteino (Harvey Weinstein)²⁷ seksualinio

²⁴ Ši viena didžiausių kabelinės televizijos ir ryšių paslaugas Jungtinėse Amerikos Valstijose teikusių kompanijų dėl savo steigėjo ir vadovų piktnaudžiavimo, be kita ko, susijusio su sudėtingomis operacijomis grynaisiais pinigais ir fondų perkėlimo į kitas su šeima susijusias įmones, patyrė 2,3 mlrd. USD nuostolių. Įmonės steigėjas Džonas Rigas (John Rigas) ir jo sūnus Timotis Rigas (Timothy Rigas) už daugiau nei 100 mln. USD pasisavinimą buvo nuteisti atitinkamai 15 ir 20 metų laisvės atėmimo bausmėmis. Žr.: Adelphia founder John Rigas found guilty, Nbcnews.com, Jun. 20, 2005. Prieiga per internetą:

<http://www.nbcnews.com/id/8291040/ns/business-corporate_scandals/t/adelphia-founder-gets--year-term-son-gets/#.Wp01DWaB1sN>.

²⁵ Antai vienas šios korupcinės schemos dalyvių – „Volkswagen“ bendrovės darbo tarybos pirmininkas Klausas Fiolkertas (Klaus Volkert) – buvo pripažintas kaltu gavęs 4 mln. EUR vertės dydžio neteisėtą naudą. Žr.: Landler M. Sentence in Volkswagen Scandal // Nytimes.com, Feb. 23, 2008. Prieiga per internetą:

<<http://www.nytimes.com/2008/02/23/business/worldbusiness/23volkswagen.html>>.

²⁶ Rodžeris Ailsas buvo vieno didžiausių Jungtinių Amerikos Valstijų televizijos tinklų – „Fox News“ – vadovas, kuriam 2016 m. buvusi laidų vedėja Gretchen Karlson (Gretchen Carlson) pareiškė ieškinį dėl to, kad sutartis su ja nebuvo pratęsta atstūmus Rodžerio Ailso seksualinio pobūdžio užuominas (priekabiavimą). „Fox News“ kontroliuojančiai pagrindinei bendrovei „21st Century Fox“ atliekant su tuo susijusį tyrimą, viena didžiausių „Fox News“ žvaigždžių Meigin Keli (Megyn Kelly) paliudijo, kad prieš dešimtmetį pati patyrė tokių elgesį iš Rodžerio Ailso. Po poros dienų Rodžeris Ailsas pasitraukė iš užimamų pareigų. Tą pačią vasarą dar bent trys moterys paliudijo apie analogišką jo elgesį. Televizijos tinklas „Fox News“ mažiausiai trims nuo Rodžerio Ailso seksualinio priekabiavimo galimai nukentėjusioms moterims sumokėjo milijonines kompensacijas (didžiausia – 20 mln. USD – kompensacija sumokėta Gretchen Karlson). Žr.: The last year of Roger Ailes' life was consumed by scandal. CNN.com, May 18, 2017. Prieiga per internetą: <<http://money.cnn.com/2017/05/18/media/timeline-roger-ailles-last-year/index.html>>.

²⁷ Harvis Vainšteinas, nepriklausomas Amerikos filmų prodiuseris ir bendrovės „The Weinstein Company“ įkūrėjas bei vadovas, 2017 m. rudenį žiniasklaidoje pasirodžiusiose publikacijose tuzino moterų buvo apkaltintas nederamu seksualinio pobūdžio elgesiu. Vėliau kaltinančių moterų ratas išsiplėtė iki aštuonių dešimčių. Harvis Vainšteinas buvo atleistas iš bendrovės vadovo pareigų ir pašalintas iš profesinių asociacijų. Mažiausiai šešių moterų skundų pagrindu Los Andže, Niujorke ir Londone atliekami kriminaliniai tyrimai. Kadangi Harvis Vainšteinas piktnaudžiavo savo padėtimi būdamas įmonės vadovu, o apie galimus jo piktnaudžiavimus (bent dalį jų) buvo žinoma ir kitiems įmonės vadovams, atsakomybė (kaip ir Rodžerio Ailso atveju) kyla ir įmonei, kurios veiklos kontekste buvo padarytos numanomos veikos. Dešimtys pareikštų kaltinimų iš esmės sužlugdė iki tol klestėjusią bendrovę ir atvedė ją iki bankroto ribos. Žr.: Harvey Weinstein sexual abuse allegations // Wikipedia.org. Prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Harvey_Weinstein_sexual_abuse_allegations>;

priekabiavimo, išnaudojimo bei prievartavimo skandalas, ir baigiant tarptautiniais, tokiais kaip tuometiniam FIFA prezidentui Sepui Blateriui (Sepp Blatter)²⁸ ir kitiems aukščiausiems FIFA pareigūnams pateikti kaltinimai prekiaujant su pasaulio futbolo čempionato rengimo vietomis susijusiais bei kitais sprendimais²⁹ (deja, su Sepo Blaterio pakeitimu FIFA prezidento poste susijusios viltys apie organizacijos apsivalymą ir reputacijos atgavimą gali taip ir nepasiteisinti – *Panama Papers* skandalas bei kiti šaltiniai atskleidė ir naujojo FIFA prezidento Džiani Infantino (Gianni Infantino) galimai korupcinio pobūdžio veikas demaskuojančią informaciją, liudijančią, kad rasti „nesusitepusi“ lyderių – itin sudėtinga užduotis)³⁰.

Lietuvoje ryškesnių korupcijos privačiame sektoriuje skandalų, kurie būtų sukėlę įmonių ar asmeninius bankrotus, bent kol kas nesame turėję. Kita vertus, 2017–2018 metų sandūroje išvystyta lietuviška *#MeToo* žymiams menininkams Šarūnui Bartui, Jonui Gasiūnui, Jonui Vaitkui, Gintautui Trimakui viešojoje erdvėje reikštų kaltinimų seksualiniu priekabiavimu ir išnaudojimu versija, siejant su Rodžerio Ailso ir Harvio Vainšteino atvejais (būtent pastarasis, tikėtina, inspiravo ir lietuviškąją), taip pat gali būti klasifikuojama kaip korupcija (juk vertinant reikštus kaltinimus nesunku indikuoti abu

Weinstein Company says it will file for bankruptcy // CNN.com, Feb. 26, 2018. Prieiga per internetą: <https://m.cnn.com/en/article/h_53f4acc421bafc30e30c3cb6584fb0bf>.

Ne savo noru Harvis Vainšteinas suvaidino labai svarbų inspiruojantį ir konsoliduojantį vaidmenį susiformuojant pasaulinį mastą įgijusiam socialiniam judėjimui *#metoo*, kuris aukas paskatino viešai (atvirai arba anonimiškai) prabilti apie piktnaudžiaujant kaltininko užimama padėtimi patirtą seksualinį priekabiavimą ir seksualinę prievartą.

²⁸ Žr., pavyzdžiui: FIFA corruption scandal: Sepp Blatter questioned over payment to Michel Platini // The Telegraph, Sep. 25, 2015. Prieiga per internetą:

<<https://www.telegraph.co.uk/sport/football/sepp-blatter/11892504/Fifa-corruption-scandal-Sepp-Blatter-questioned-over-payment-to-Michel-Platini.html>>.

²⁹ Žr., pavyzdžiui: Department of Justice. Office of Public Affairs. Nine FIFA Officials and Five Corporate Executives Indicted for Racketeering Conspiracy and Corruption. May 27, 2015. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/opa/pr/nine-fifa-officials-and-five-corporate-executives-indicted-racketeering-conspiracy-and>>.

³⁰ Žr., pavyzdžiui: Le président de la FIFA Gianni Infantino accusé de corruption. 7sur7.be, Dec. 15, 2017. Prieiga per internetą: <<http://www.7sur7.be/7s7/fr/1747/Affaires-de-corruption/article/detail/3327004/2017/12/15/Le-president-de-la-FIFA-Gianni-Infantino-accuse-de-corruption.dhtml>>; Uefa raided by police after Gianni Infantino dragged into Panama Papers scandal // The Telegraph, Apr. 6, 2016. Prieiga per internetą:

<<https://www.telegraph.co.uk/football/2016/04/06/uefa-raided-by-police-after-gianni-infantino-dragged-into-panama/>>.

būtinuosius korupcijos požymius: dėl užimamos pozicijos tam tikrą galią turinčius asmenis ir tos galios nederamą panaudojimą siekiant asmeninės naudos bei pažeidžiant nustatytus elgesio standartus).

Geresnis (adekvatesnis) korupcijos privačiame sektoriuje sukeltamos žalos suvokimas, pamatant jos sąsajas su konkrečiais interesais ir patiriamais praradimais, gali būti siejamas tiek su žiniasklaidos plačiai aptariamais ką tik minėtais viešais skandalais bei jų keičiamu viešuoju diskursu (čia tradiciškai bene svarbiausi veikėjai tebėra žurnalistai, tačiau, dėl masinio interneto ir socialinių tinklų naudojimo reikšmingai pakitus informacijos skl(e)idimo ypatumams, pastaruoju metu tam tikrų temų viešinimas ir skandalizavimas tapo gerokai autonomiškesniu reiškiniu), tiek ir įvairiais kitais aspektais.

Itin svarbus šiuo požiūriu yra tikslingas visuomenės švietimas. Globaliu lygmeniu ypač didelį vaidmenį čia vaidina tokios tarptautinės nevyriausybinės organizacijos kaip „Transparency International“ arba „Global Integrity“, o nacionaliniu lygmeniu ypatingo paminėjimo Lietuvoje vertas ne tik vietinis „Transparency International“ Lietuvos skyrius, bet ir save analitinėje srityje gana aktyviai ir sėkmingai pozicionuojanti valstybės teisėsaugos institucija – Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau – STT). Greičiausiai būtų perdėjimas tvirtinti, jog korupcijos privačiame sektoriuje klausimais STT yra pirmeivė ir ideologinis „ledlaužis“. (Tai netikslu jau vien dėl to, kad tokios veikos kaip komercinis papirkimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse atsirado dar iki šios institucijos įsteigimo.) Tačiau, susisiaurinus iki dabartinio Lietuvos konteksto, netgi tokie ryškūs apibūdinimai nebūtų visiškai klaidingi: antai būtent STT pastangomis buvo pradėtas rengti ir 2016 m. pabaigoje viešai paskelbtas Antikorupcijos vadovas verslui³¹, vyksta įvairių renginių (paskaitų, susitikimų) ciklai.

Ne mažiau reikšmingi ir su adekvatesniu korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos suvokimu susiję tam tikri kriziniai momentai, kuomet

³¹ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba. Antikorupcijos vadovas verslui. Vilnius, 2016. Prieiga per internetą: <<http://avv.stt.lt/>>.

bet koks piktnaudžiavimas ir socialinį solidarumą paneigiantis neigiamų pasekmių išvengimas arba susimažinimas (nekalbant apie naudos gavimą) sulaukia itin griežto visuomenės ir politikų (ypač demokratijos sąlygomis, kai jie privalo būti jautrūs visuomenės nuotaikoms) pasmerkimo. Šiuo požiūriu ryškus pavyzdys – Pietų Korėja, kurioje prasidėjus 1997 m. Azijos finansų krizei korupcija privačiame sektoriuje buvo matoma kaip vienas pagrindinių poveikio objektų ir per trumpą 1998–1999 metų laikotarpį šioje šalyje buvo ištirta per 7 000 tokių bylų³².

Stiprių antikorpucines idėjas populiarinančių (užsiimančių ne vien antikorpucinės politikos, įskaitant prieš korupciją privačiame sektoriuje nukreiptą politiką, advokatavimu, bet ir tyrimais bei bendraminčių konsolidavimu) tarptautinių, tokių kaip „Transparency International“ (įkurta 1993 m.) ir „Global Integrity“ (įkurta 1999 m.), bei su jomis bendradarbiaujančių vietinių nevyriausybinių organizacijų tinklo susikūrimas taip pat paskatino ir tolydžio skatina aktyvesnius veiksmus siekiant pasmerkti korupciją (be kita ko, privačiame sektoriuje) ir už ją imtis aktyviau persekioti (įskaitant baudžiamąjį persekiojimą).

Žinoma, poveikis čia nėra vienkryptis – ir pačių organizacijų susikūrimo iniciatyvos buvo sėkmingos tik pasiekus tam tikrą kritinį visuomenės nuomonės tašką (tai vienodai svarbu tiek ieškant aktyvių bendradarbių, tiek finansinių tokios veiklos rėmėjų, tiek ir siekiant, kad ši veikla būtų bent minimaliai veiksminga).

Ne tik tarptautiniu lygmeniu, bet ir nacionaliniu mastu daugelyje demokratiškos valstybių šios organizacijos tapo svarbiais viešosios nuomonės formuotojais. Todėl kai šis tinklas tapo nepakantus ne tik tradicinei viešojo sektoriaus, bet ir privataus sektoriaus korupcijai, ideologinė persvara pasidarė akivaizdi.

³² Heine G., Huber B., Rose T. O. (eds.). Private Commercial Bribery: A Comparison of National and Supranational Legal Structures. Paris, ICC, 2003. Cituojama pagal: Global Corruption Report 2009: Corruption and the Private Sector. Cambridge University Press, 2009, p. 23. Prieiga per internetą:

<https://www.transparency.org/whatwedo/publication/global_corruption_report_2009>.

Privatus sektorius (ir tai, kas jame vyksta) imamas vis labiau suvokti per viešojo intereso prizmę.

Prie minėtų tendencijų prisidėjo ir visai dėl kitų (t. y. su korupcija bent jau tiesiogiai nesusijusių) priežasčių įvykęs privatumo ribų suvokimo transformavimas, sietinas su valstybės nesikišimo ribų pasikeitimu (ne tiek kalbant apie teisę į privatumo apsaugą, kiek apie realią praktiką palikti tam tikras sritis už valstybės intereso ir kišimosi ribų).

Tarptautiniu mastu tai daugiausia sietina su terorizmo ir privatumo santykiu (pokalbių telefonu klausymusi, asmenų apžiūromis, kratomis ir pan.). Nepaprastai reikšmingą vaidmenį čia suvaidino 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai Jungtinėse Amerikos Valstijose, Londono ir Madrido metro sprogdinimai, o vėliau įvykiai Paryžiuje (net kelis sykius), Briuselyje ir Marselyje bei kiti su terorizmu siejami aktai. Reaguojant į šiuos išpuolius sustiprintos valstybės institucijų policinės galios, priimti specialūs apribojimus įteisinantys įstatymai³³. Nors Lietuvoje terorizmo aktų nebuvo, netiesiogiai tuos atgarsius pajutome ir mūsų šalyje (be kita ko, dėl bendrojo teisyno – Europos Sąjungos *aquis*).

Tiesa, vertinant per pastaruosius dešimt penkiolika metų socialinėje sąmonėje įvykusius pokyčius, nacionaliniu mastu Lietuvoje privatumo ribų susiaurinimo tendencija labiau sietina ne su terorizmo grėsmėmis, o su specifine sritimi – valstybės (valdžios institucijų) kišimusi į šeimos gyvenimą ir ypač į vaikų auginimą bei auklėjimą (ne-mušimo politika). Kaip susiję paminėjimo verti ir iki tam tikros ribos privačiu reikalu (bent jau neformaliai) dažnai laikytas smurtas artimoje aplinkoje tarp suaugusių asmenų, taip pat seksualinis priekabiavimas.

Visi šie atvejai, nesvarbu, kad jų kilmė skirtinga, visuomenę ir politikus (netgi liberalius) vis labiau pratino prie minties, kad privatumas nėra ne tik absoliuti, bet ir ypač saugotina teisė. Tad nors iš pirmo žvilgsnio reiškiniai atrodo nesusiję, tokios transformacijos įtaka juntama ir santykiyje su korupcija privačiame sektoriuje: visuomenei apskritai darantis vis mažiau jautriai dėl

³³ Žr., pavyzdžiui, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism // Fact Sheet No. 32, 2008, p. 45–46. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>>.

privatumo erdvės susiaurinimo, tai sistemiškai veikia ir su terorizmu, smurtu artimoje aplinkoje ar seksualiniu priekabiavimu nesusijusias sritis, tokias kaip korupcinio pobūdžio santykiai tarp dviejų privačių asmenų.

Beje, šiuo požiūriu atrodo netgi labai simptomiška, kad pirmieji nepakantumo korupcijai privačiame sektoriuje židiniai susiformavo ne privatumą ilgai sakralizavusioje (ir iki šiol pakankamai gerbiančioje) Vakarų Europoje ar Šiaurės Amerikoje, o Azijos pietryčiuose – Honkonge ir Singapūre³⁴.

Viešųjų funkcijų privatizavimas galbūt nėra svarbiausias iš įvardytų veiksmų. Tačiau yra nemažai prielaidų, skatinančių manyti, kad reikšmingą poveikį jis taip pat daro. Mechanizmai čia gali veikti net keli.

Visų pirma, privatizavus tam tikrą konkrečią viešąją funkciją (pavyzdžiui, automobilių techninę apžiūrą, šilumos energijos tiekimą arba juo labiau tokiu radikaliu atveju kaip kalėjimų privatizavimas), ji bent tam tikrą laiką daugumos žmonių natūraliai dar suvokiama kaip viešasis reikalas. Todėl masinėje sąmonėje išlieka ir suvokimas, kad už tokias veikas dera atitinkamai bausti.

Kita vertus, poveikis gali būti siejamas ir su tuo, kad bet koks (anksčiau buvusių) viešųjų funkcijų privatizavimas apskritai sulieja viešojo ir privataus sektorių ribas. Todėl visuomenė natūraliai nebemato aiškaus skirtumo tarp to, ar korupcija užsiima bei teikiamų paslaugų kaštus, sykiu ir vartotojams sukuriama našta, didina, pavyzdžiui, šilumos energiją tiekiančios privačios įmonės administracijos darbuotojai, ar formaliai viešajam sektoriui priskiriamos įstaigos administracijos atstovai.

Galiausiai, trečia, tokių viešųjų funkcijų perdavimas privačiam sektoriui gali būti susijęs su reikšmingo biudžetinio finansavimo ir reguliacinių įgalinimų perdavimu arba bent santykinai nesavanorišku prekių bei paslaugų užsakymu (pavyzdžiui, tokiu atveju pasidaro svarbu, kodėl šilumos energiją gaminanti privati bendrovė kurą perka iš konkretaus tiekėjo arba už tam tikrą kainą). Taigi tai, kas vyksta privačiose bendrovėse, nepalauja kelti bendrą rūpestį.

³⁴ Strategies For Business, Government And Civil Society To Fight Corruption In Asia And The Pacific: ADB/OECD Anti-Corruption Initiative For Asia And The Pacific. Organization For Economic Co-Operation & Development, Asian Development Bank, 2010, p. 165.

2. Korupcijos privačiame sektoriuje žalos atspindėjimas Lietuvos teisės sistemai aktualiuose teisės aktuose

2.1. Teisės aktai, kuriuose pradėta minėti korupcija privačiame sektoriuje

Pirmasis už nacionalinių ribų išeinantis teisės aktas, kuriame minima korupcija privačiame sektoriuje (dar daugiau – tai vien tik korupcijai privačiame sektoriuje skirtas dokumentas, be kita ko, netgi trumpai apibūdinantis jos keliamus pavojus ir daromą žalą), buvo 1998 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsnio pagrindu Tarybos patvirtinti *Europos Sąjungos bendrieji veiksmai 98/742/TVR dėl korupcijos privačiame sektoriuje*³⁵. (Vėliau šį dokumentą pakeitė 2003 m. liepos 22 d. *Europos Sąjungos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje*.)³⁶

Tiesa, iki tol būta dar vieno Europos Sąjungos dokumento, kuris (nors ir nelaikytinas elgesio taisyklės nustatančiu teisės aktu) taip pat vertas paminėjimo. Tai 1995 m. Europos Parlamento *Rezoliucija dėl kovos su korupcija Europoje*, kurioje ši institucija pirmą sykį pateikė autentišką korupcijos apibrėžimą, ją eksplicitiškai apibūdinama kaip, be kita ko, ir privačiame sektoriuje padaromą veiką: „[korupcija apibrėžiama kaip] elgesys viešąsias ir privačias pareigas einančių asmenų, kurie tinkamai neįvykdo savo pareigų dėl jiems suteiktos arba tiesiogiai ar netiesiogiai pasiūlytos finansinės arba kitokios

³⁵ 98/742/JHA: Joint Action of 22 December 1998 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on corruption in the private sector // OJ L 358, 31.12.1998, p. 2–4. CELEX number: 31998F0742. Nebegaliuoja.

³⁶ 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.

naudos už tai, kad eidami savo pareigas atliktų tam tikrus veiksmus arba nuo jų susilaikytų.“³⁷

Taigi tarptautiniu lygmeniu Europos Sąjungos institucijos šiuo aspektu buvo pirmeivės, kurios, priešingai nei vien tik į viešojo sektoriaus korupciją dėmesį koncentravusios kitos nacionalines ribas peržengiančios institucijos, jau nuo 1995 m. korupcijos sampratą siejo su abiem – tiek viešuoju, tiek ir privačiu – sektoriais. Jos labai aiškiai pabrėžė, kad nėra linkusios aprobuoti šioje srityje autoritetais įprastai laikytų Pasaulio banko arba „Transparency International“ pateikiamų tradicinių apibrėžimų, kuriuose korupcija buvo siejama tik su viešuoju statusu (pareigomis); tiesa, laikui bėgant „Transparency International“ taip pat perėjo prie universalesnio korupciją privačiame sektoriuje apimančio apibrėžimo („piktnaudžiavimas patikėta galia, siekiant privačios naudos“)³⁸.

Tuo tarpu pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje eksplicitiškai įvardijama korupcija privačiame sektoriuje (tiesa, dar tik implicitiškai numanant, jog pats reiškinys yra žalingas, ir konkrečių žalos pasireiškimo formų aiškiau ir detaliau neįvardijant) – 1999 m. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos. Dar vėliau, po ketverių metų, 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 58/4³⁹ buvo patvirtinta Konvencija prieš korupciją.

Šiuo požiūriu kelia nacionalinę savivertę ir netgi stebina (ypač turint omenyje paplitusią ir kitais aspektais, atrodo, visiškai teisingą poziciją, kad kovos su korupcija srityje Lietuva iš esmės vykdė su naryste Europos Sąjungoje

³⁷ „Defines corruption as the behaviour of persons with public or private responsibilities who fail to fulfil their duties because a financial or other advantage has been granted or directly or indirectly offered to them in return for actions or omissions in the course of their duties“, žr.: Resolution on combating corruption in Europe // Official Journal C 017, 22/01/1996, p. 0443.

³⁸ Plačiau žr.: *Szarek-Mason P.* The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge University Press, 2010, p. 7.

³⁹ General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. United Nations Convention against Corruption. Prieiga per internetą:

https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf.

Pažymėtina, kad 2003 m. spalio 31 d. priimta Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, ratifikuota Lietuvos Respublikos 2006 m. gruodžio 5 d. įstatymu Nr. X-943, skelbta „Valstybės žiniuose“ 2006 m., Nr. 136-5145, Lietuvos Respublikai įsigaliojo 2007 m. sausio 20 d.

susijusį veikslių planą ir dažniausiai buvo ne tiek kūrybiška iniciatorė, kiek kruopšti vykdytoja) tai, jog korupciją privačiame sektoriuje kriminalizuojančios generalinės baudžiamųjų įstatymų nuostatos, kuriomis atsisakyta iki tol buvusios korupciją tik su viešuoju sektoriumi siejusios paradigmos, Lietuvoje atsirado dar iki minėtų tarptautinės teisės aktų bei Europos Sąjungos teisės ne tik įsigaliojimo, bet ir sukūrimo.

Minėtas generalinis korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimas Lietuvoje sietinas su dar 1994 m. liepos 19 d. Seimo priimtu⁴⁰ įstatymu (įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d. ir atitinkamas nusikaltimų sudėtis įtvirtinusios nuostatos galiojo iki 2002 m. vasario 13 d. (dauguma sudėčių) bei 2003 m. balandžio 30 d. (likusi dalis sudėčių), kuomet jis neteko galios dėl kitokio teisinio reglamentavimo), senąjį posovietinį Baudžiamąjį kodeksą papildžiusiu naujo 15-ojo skirsnio „Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai“ nuostatomis, numačiusiomis baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip „Komerčinis papirkimas“ (319 str.), „Neteisėto atlyginimo priėmimas“ (320 str.) ir „Piktnaudžiavimas pasitikėjimu komercinėje, ūkinėje ar finansinėje veikloje“ (321 str.). Šios Baudžiamojo kodekso nuostatos buvo neabejotinas viešajame sektoriuje dirbančių asmenų padarytų tradicinių papirkimo, kyšio priėmimo ir piktnaudžiavimo nusikaltimų sudėčių veidrodinis atspindys privačiame sektoriuje. Žinoma, siekiant precizikos verta pažymėti, kad pats terminas „korupcija“ tuo metu galiojusiam senajame Baudžiamajame kodekse vartojamas nebuvo, o buvo įtvirtintos minėtos korupciniams priskiriamų nusikaltimų sudėtys (šiuo požiūriu situacija nepakito ir priėmus naują Baudžiamąjį kodeksą, kurio pagrindiniame tekste šis terminas taip pat niekur nevartojamas; tai padaryta tik Kodekso priede pateikiamame įgyvendinamų Europos Sąjungos teisės aktų sąrašė vienuoliktu numeriu įvardijant: „2003 m.

⁴⁰ Reikia pasakyti, kad Lietuvos narystei Europos Sąjungoje (Europos Bendrijoje) teisinius reikalavimus pirmą sykį suformulavo 1993 m. nustatyti vadinamieji Kopenhagos kriterijai. Tačiau šiuose kriterijuose apie korupciją (ką jau ten kalbėti apie korupciją privačiame sektoriuje, kuri Vakarų Europoje tuo metu apskritai dar toli gražu nebuvo tema „ant bangos“) nebuvo jokios kalbos. Kova su korupcija kaip narystės Europos Bendrijoje elementas atsirado tik 1997 m., tad jau gerokai po minėtų senojo Baudžiamojo kodekso pakeitimų. Plačiau žr.: Szarek-Mason P. *The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries*. Cambridge University Press, 2010, p. 143.

liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje“).

Na, o su specifiniu terminu „korupcija privačiame sektoriuje“ Lietuvos nacionalinėje teisėje pirmąsyk susiduriame 2001 m. rugsėjo 4 d., kuomet Vyriausybė patvirtino nacionalinę kovos su korupcija strategiją⁴¹: sunku pasakyti, ar terminas buvo konstruojamas kaip originalus, nes pačiame Strategiją tvirtinančiame nutarime eksplicitiškai minima ir Europos Sąjunga (priminsime, kad tuo metu jau buvo 1998 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsnio pagrindu Tarybos patvirtinti Europos Sąjungos bendrieji veiksmai 98/742/TVR dėl korupcijos privačiame sektoriuje; kita vertus, jokių kitų tarptautinių ar Europos Sąjungos teisės aktų, bent įvardijančių korupciją privačiame sektoriuje, dar nebuvo, o mūsų baudžiamieji įstatymai korupciją privačiame sektoriuje kriminalizavo, kaip minėta, penkeriais metais anksčiau, nei buvo patvirtinti minėti Europos Sąjungos bendrieji veiksmai, t. y. pats korupcijos privačiame sektoriuje problemos suvokimas Lietuvai akivaizdžiai nebuvo padiktuotas išorinių teisės aktų).

Vėliau terminas imtas vartoti programiniuose Lietuvos Respublikos Seimo priimtuose teisės aktuose: 2002 m. sausio 17 d. Seimo patvirtintoje Lietuvos Respublikos nacionalinėje kovos su korupcija programoje, kuri vėliau du kartus (2009 m. ir 2011 m.) buvo išdėstyta nauja redakcija⁴², bei Seimo 2015 m. kovo 10 d. patvirtintoje formaliai naujoje nacionalinėje kovos su korupcija 2015–2025 metų programoje⁴³.

⁴¹ 2001 m. rugsėjo 4 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 1059 dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos // Žin., 2001, Nr. 77-2702.

⁴² Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo (Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos patvirtinimo)“ // Žin., 2002, Nr. 10-355; 2009, Nr. 60-2346; 2011, Nr. 77-3727.

⁴³ Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015-03-16, Nr. 2015-03856.

2.2. Korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos apibūdinimas teisės aktuose

Vis dėlto korupcijos privačiame sektoriuje kvalifikavimas kaip žalingo reiškinių ir detalesnis jos daromos žalos įvardijimas – toli gražu ne tapatūs dalykai. Tad ir konkrečiai apibūdinama ši žala ne visuose tarptautiniuose bei supranacionaliniuose dokumentuose, korupciją privačiame sektoriuje tiesiogiai arba netiesiogiai vertinančiuose kaip žalingą reiškinį.

Tiesą sakant, yra netgi priešingai – tik mažumoje dokumentų rasime išsamiai ir eksplicitiškai pagrindžiamą poreikį už korupciją privačiame sektoriuje nustatyti teisinę atsakomybę. Nes, viena vertus, solidumą siekianti išlaikyti institucija savo dokumentuose nurodydama konkrečią žalą turėtų remtis arba autoritetingais tyrimais (kurių iki šiol nėra daug, o anksčiau padėtis buvo dar nepalankesnė), arba imtis gerokai platesnės ir visuomet kiek rizikingos originalios argumentacijos (kuri priimtina toli gražu ne kiekvienam), arba remtis tik tuo, kas atrodo gana akivaizdu ir nekelia didesnių diskusijų ar abejonių.

Žalos įvardijimo aspektu bene išraiškingiausias yra **Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje** (toliau – ir Pagrindų sprendimas).

Pagrindų sprendime įtvirtintas teisinis reguliavimas ir jame įvardijama korupcijos privačiame sektoriuje žala ypatingi visų pirma tuo požiūriu, kad pačios Europos Sąjungos kompetencija yra specifinė, ribota ir, be kita ko, pagrįsta subsidiarumo⁴⁴ principu. Tai reiškia, kad toli gražu ne visos žalingos korupcijos ir korupcijos privačiame sektoriuje apraiškos potencialiai susijusios

⁴⁴ Teisinis šio principo pagrindas yra Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnio 3 dalis ir Protokolas Nr. 2 dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo. Įvairiose srityse, išskyrus priklausančias Europos Sąjungos išimtinai kompetencijai (o kova su korupcija tokia savaime nelaikytina), taikant subsidiarumo principą siekiama ne tik išsaugoti valstybių narių teisę priimti sprendimus ir imtis veiksmų, bet ir įteisinti tik tokius Sąjungos veiksmus, jei „dėl numatomų veiksmų masto arba poveikio“ valstybės narės negali deramai įgyvendinti užsibrėžtų tikslų ir tų tikslų būtų geriau siekti Sąjungos lygmeniu. Šis principas į Europos Sąjungos sutarties buvo įtrauktas siekiant užtikrinti, kad įgaliojimai būtų vykdomi kuo artimesniu piliečiams lygmeniu, vadovaujantis ES sutarties 10 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu artumo principu.

su Europos Sąjungos institucijų teisinio reguliavimo ir kitokios aktyvesnės veiklos sritimis.

Vienas esminių Europos Sąjungos tikslų – bendrosios rinkos, konkurencijos ir laisvo prekių, paslaugų bei asmenų judėjimo principų puoselėjimas. Todėl neatsitiktinai šis vien tik korupcijai privačiame sektoriuje skirtas teisės aktas (nei tarptautinėje, nei Europos Sąjungos teisėje daugiau tokių specializuotų teisės aktų nėra!) kaip instrumentas yra orientuotas ne į bet kokią korupciją privačiame sektoriuje, o tik į tokią, kuri daro įtaką konkurencijai ir laisvam prekių, paslaugų bei asmenų judėjimui. Ir nors ES teisė, be abejo, reguliuoja ir kai kurias „kitas“ sritis, kurios vienaip ar kitaip susijusios su korupcija privačiame sektoriuje, įskaitant viešuosius pirkimus arba įmonių vadovų ir juridinių asmenų atsakomybę⁴⁵, jos iš esmės taip pat kildinamos iš konkurencijos ir minėtų laisvių apsaugos. Šiuo požiūriu natūralu, kad remiantis Pagrindų sprendimu tik konkurenciją ir laisvą prekių, paslaugų bei asmenų judėjimą ribojanti korupcija privačiame sektoriuje privalo būti kriminalizuota ir jei tokio poveikio nėra – valstybės narės laisvos elgtis kaip tinkamos (nors neprimygtinis raginimas netoleruoti ir tokios korupcijos yra nesunkiai juntamas). Tiesa, vos trys valstybės narės – Italija, Lenkija ir Vokietija – pasinaudojo Pagrindų sprendime numatyta galimybe ir pareiškė apie atitinkamas kriminalizavimo išlygas⁴⁶.

Todėl natūralu, kad argumentuojant šio Pagrindų sprendimo priėmimą bei aptariant korupcijos privačiame sektoriuje žalą, būtent ir yra eksplicitiškai akcentuojama, jog vienodai žalingos yra tiek korupcija viešajame, tiek ir korupcija privačiame sektoriuje ir abi jos kelia grėsmę įstatymus gerbiančiai visuomenei, iškreipia sąžiningą konkurenciją ir trukdo patikimai ekonomikos plėtrai⁴⁷.

Taigi Pagrindų sprendime turime įvardytas tris konkrečias korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo formas: grėsmė įstatymus

⁴⁵ Szarek-Mason P. The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge University Press, 2010, p. 107.

⁴⁶ Ten pat, p. 106.

⁴⁷ Žr. Pagrindų sprendimo preambulę (9 punktas).

gerbiančiai visuomenei, sąžiningos konkurencijos iškreipimas ir trukdymas patikimai ekonomikos plėtrai.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tokia žalos apraška kaip „grėsmė įstatymus gerbiančiai visuomenei“ yra labai nekonkretus dalykas ir tėra tik tam tikras apibendrinimas. Tačiau į tai galima pažvelgti ir kitaip.

Vienas esminių teisėto elgesio motyvų – asmens ar asmenų grupės suvokimas, kad atitinkama teisinė tvarka yra teisinga, sąžininga ir naudinga jiems bei visai visuomenei. Žinoma, galima remtis represijomis ir bausmių grėsme, tačiau dažniausiai tai nebus pakankamai veiksminga (ypač kai susiduriame su tokiais latentiniais teisės pažeidimais kaip korupciniai, apie kuriuos nuo jų nukentėję asmenys (aukos) dažniausiai nieko nė nežino, nes nemato jokių aiškių išorinių jiems padarytos žalos požymių).

Šiuo požiūriu galima preiumuoti, kad žalos patyrę asmenys, nesvarbu, kad jų patiriama žala įstatymais tinkamai nereglamentuota (*inter alia*, nekriminalizuota), jei tik vertina tokį elgesį kaip prieštaraujantį bendriesiems teisingumo ir sąžiningumo principams, atitinkamus įstatymus laikys neteisingais ir nesąžiningais. Todėl tais įstatymais ir jų kūrėjais bent iš dalies nepasitikės, bus linkę juos vertinti kritiškai ir lengvai pasmerkti. Tokiame fone, jei tik nepatenkintų asmenų atsiranda pakankamai daug (ir net nesvarbu, ar dėl to, kad jie skriaudą patyrė patys, ar dėl to, kad visuomenės informavimo priemonės dėl vieno ar kelių įvykių sugebėjo sukelti didelę nepasitenkinimo bangą), sunku įsivaizduoti bendros kokybinės „įstatymus gerbiančios visuomenės“ kriterijų išsaugojimą. Kitaip tariant, tokiu atveju visuomenė natūraliai transformuojasi teisinio nihilizmo linkme.

Antroji Pagrindų sprendime įvardinta korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo forma – sąžiningos konkurencijos iškreipimas – kaip jau minėta, visų pirma sietina su Europos Sąjungos ir ją grindžiančių prekių ir paslaugų laisvo judėjimo reikalavimais (pagal kilmę ir reguliavimo pateisinimą). Tačiau būtų klaidinga manyti, kad vien tik su ja. Išties reguliavimo įgaliojimų kontekste šis aspektas (ir atitinkamai argumentas) yra labai svarbus. Tačiau platesniu požiūriu (t. y. vertinant pačią žalą) apsiriboti vien juo nėra nei jokio pagrindo, nei prasmės.

Nors minėtame dokumente tai niekaip nedetalizuojama, nesunku suprasti, kad sąžininga konkurencija yra tiek vertybė savaime (nes grindžiama fundamentaliomis socialinėmis vertybėmis, tokiomis kaip teisingumas ir sąžiningumas), tiek ir specifinė Europos Sąjungos teisės ir visos eurointegracijos kreipiančioji idėja.

Vis dėlto sąžininga konkurencija leidžia visuomenei, *inter alia*, siekti efektyviausio ribotų išteklių panaudojimo (skatina jį tuo požiūriu, kad geriausių kaštų ir kokybės santykį randantis prekės ar paslaugos teikėjas, įskaitant netgi ir įvairiausių darbo funkcijų atlikimą siūlančius asmenis, gaus galimybę tą prekę ar paslaugą teikti vartotojams). Taigi šiuo aspektu Pagrindų sprendime nurodoma trečioji korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo forma – trukdymas patikimai ekonomikos plėtrai – be kita ko, glaudžiai susijusi ir su sąžiningos konkurencijos iškreipimu: jei prekių arba paslaugų realizavimas vartotojui grindžiamas ne sąžininga konkurencija ir joje įprastinėmis sąlygomis laiminčiu ekonomiškai labiausiai subalansuotu verslo modeliu, o tam tikromis manipuliacijomis, žala sykiu padaroma ir ekonominei sistemai. Kuo tokie atvejai labiau paplitę (dažnesni), tuo ir bendra žala ekonominei sistemai yra didesnė.

Nors kitame reikšmingame tarptautiniame dokumente – 1999 m. Europos Tarybos **baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos** – korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos įvardijimo nerasime, ji taip pat verta aptarimo šiame kontekste. Taip yra todėl, kad oficialioje šios konvencijos Aiškinamojoje ataskaitoje komentuojant jos 7 bei 8 straipsnius⁴⁸, siejant su korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo priežastimis, tiesiogiai ir netiesiogiai apibūdinami bent keli tokios žalos aspektai.

Visų pirma atkreipiamas dėmesys į tai, kad požiūris į korupciją privačiame sektoriuje susijęs su nuoseklios ir spragų neturinčios kovos su korupcija strategijos sukūrimu. Kadangi korupcija privačiame sektoriuje griauja tokias socialines vertybes kaip pasitikėjimas ar lojalumas, kurie yra būtini socialiniams bei ekonominiams ryšiams palaikyti bei vystyti, teigiama, kad net

⁴⁸ Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption. Strasbourg, 27.I.1999. Council of Europe, European Treaty Series - No. 173. Žr. 52 ir 56 punktus.

nesant kokio nors apibrėžto turtinio nuostolio konkrečiai aukai, korupcija privačiame sektoriuje bet kuriuo atveju daro žalos visai visuomenei.

Šiek tiek išplečiant keliamą idėją šiuo požiūriu galima papildomai nurodyti, kad skirtingų „žaidimo taisyklių“ įtvirtinimas sukelia tam tikrą etinę ir moralinę sumaištį: kai analogiškas elgesio modelis laikomas priimtiniu arba smerktinu priklausomai tik nuo to, kas yra formalus asmens darbdavys, vertybinis chaosas neišvengiamas. Antai jei už papildomo atlygio priėmimą smerkiamas tik viešajame sektoriuje (t.y. viešosios valdžios institucijų įsteigtose įstaigose) dirbantis ir iš viešų fondų atlyginimus gaunantis gydytojas, mokytojas arba dėstytojas, o iš privačių fondų atlyginimą gaunantis gydytojas, mokytojas arba dėstytojas pateisinami, elgesio ribojimai nebegali būti siejami su vertybėmis ir kitiems asmenims padaroma žala. Tik su formaliomis taisyklėmis (kurios paprastai laikomos priemonėmis arba instrumentais, o ne savaiminėmis vertybėmis).

Antra vertus, Aiškinamojoje ataskaitoje nurodoma, kad požiūris į korupciją privačiame sektoriuje susijęs su sąžininga konkurencija. (Šiuo požiūriu galimas žalos pasireiškimas analogiškas tam, kuris įvardytas Pagrindų sprendime ir buvo aptartas kiek anksčiau.)

Trečia, tai susiję su privatizavimo procesu. Pastaraisiais dešimtmečiais (ypač posovietinėse šalyse, bet toli gražu ne vien tik jose) nemaža dalis visuomenei svarbių buvusių viešųjų funkcijų buvo privatizuota (švietimo, sveikatos apsaugos, transporto, telekomunikacijų, šilumos energijos tiekimo ir kitose srityse). Tokių viešųjų funkcijų perdavimą privačiam sektoriui, dažnai susijusį su plataus masto privatizavimo procesu, įprastai lydi reikšmingo biudžetinio finansavimo ir reguliacinių įgalinimų perdavimas (ypač kai privačiame sektoriuje sukonzentruojamos naujosios jo funkcijoms būtinos finansinės arba kitos galios yra didelės socialinės svarbos).

Iš pirmo žvilgsnio gali stebinti tai, kad nors po ketverių metų 2003 m. spalio 31 d. patvirtinta **lungtinių Tautų konvencija prieš korupciją** mini korupciją privačiame sektoriuje, ne tik apie jos žalą eksplicitiškai nepasisako, bet ir patį veikų pavojingumą bei jų žalingumo lygį pripažįsta gerokai mažesniu (bent jau valstybių narių sutarimas dėl daromos žalos ir poreikio taikyti atgrasančias priemones kovojant su ją sukeliančiu reiškiniu yra gerokai

mažesnis, mat, priešingai nei korupcijos viešajame sektoriuje atveju, korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimas paliekamas valstybių laisvai nuožiūrai – remiantis Konvencijos 21 str., įsipareigojimas apsiriboja tuo, jog „[k]iekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi šie tyčiniai veiksmai, įvykdyti ekonominės, finansinės ar komercinės veiklos metu“).

Tačiau kitu aspektu tai visiškai natūralu, nes valstybių Jungtinių Tautų narių įvairovė nesulyginama su kultūriškai ir teisiškai gana homogeniška Europos Sąjunga (ypač iki jos plėtros 2004 m.) ir kultūros bei vertybių požiūriu daugiau ar mažiau sulyginamomis Europos Tarybos šalimis (netgi pripažinus tą aplinkybę, kad galėtume nesunkiai pirštu besti į kelias išimtimi esančias valstybes).

Kaip ir Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos atveju, randame su Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją siejamą reikšmingą oficiozinį dokumentą, Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją Techninį gidą, kuriame korupcijos privačiame sektoriuje žala yra paminima. Tiesa, tai daroma ne tiesiogiai, o tarsi „išvirkščiai“ – nurodant, kad poveikio korupcijai privačiame sektoriuje darymas teikia tam tikrą naudą, kaip konkrečius tokios naudos pavyzdžius įvardijant investuotojų pasitikėjimo didinimą ir vartotojų interesų apsaugą (atitinkamai potencialią korupcijos privačiame sektoriuje žalą siejant su investuotojų pasitikėjimo mažėjimu ir vartotojų interesų pažeidimu)⁴⁹.

Žinoma, reikia pripažinti, kad investuotojų pasitikėjimo didinimas, kaip minėtame dokumente postuluojamas potencialus aktyvaus poveikio korupcijai privačiame sektoriuje privalumas ar laimėjimas, savaime nebūtinai reiškia korupciją privačiame sektoriuje automatiškai darant įtaką investuotojų pasitikėjimo lygiui. Bet iš esmės mechanizmas labai tikėtinas. Juk vargu ar kam nors nesumažėtų noras investuoti rinkoje, kurioje valstybė tinkamai

⁴⁹ Žr.: Technical Guide to the United Nations Convention Against Corruption, p. 56. Prieiga per internetą:

<http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/09-84395_Ebook.pdf>.

neužtikrina investuotojo teisinės apsaugos nuo, pavyzdžiui, nesąžiningų vadovų arba darbuotojų veiksmų. Tarkime, jei valstybė teisiškai arba pagal nusistovėjusią institucinės veiklos praktiką toleruoja (nepersekioja už) piniginio atlygio paskatintą tikrovės neatitinkantį su banko arba draudimo įmonės klientu susijusį rizikos įvertinimą (t.y. paskolos grąžinimo arba draudimo rizikas už piniginių atlygį netinkamai pristatęs darbuotojas negalės būti teisiškai persekiojamas), tikėtina, jog norinčių investuoti šiose srityse bus mažiau nei valstybei demonstruojant aktyvią poziciją. Taigi korupcija privačiame sektoriuje, bent tam tikrose srityse, natūraliai veikia investicinį klimatą šalyje.

Kalbant apie vartotojų interesų apsaugą, visiškai akivaizdu, kad korupcija privačiame sektoriuje yra reikšminga grėsmė šiems interesams. Tai sietina tiek su tiesioginiu tam tikrų prekių arba paslaugų teikimu (pavyzdžiui: advokatas už piniginių ar kitokį atlygį iš savo kliento procesinio priešininko tyčia netinkamai gina savo kliento interesus; statybos rangovo darbų vykdytojas už piniginių ar kitokį atlygį iš statybinių medžiagų tiekėjo perka ir statyboms naudoja netinkamas statybines medžiagas; šilumos energiją tiekianti monopolinė bendrovė arba jos vadovai už piniginių ar kitokį atlygį perka kurą, kuris nėra ekonomiškai naudingiausias, ir dėl to didina galutinę kainą vartotojui), tiek ir su netiesiogine žala vartotojams dėl darbuotojų daromos žalos verslo subjektams (ekonomiškai nepagrįstų pirkimų, darbdaviui priklausančio turto ar turtinių teisių pasisavinimo arba iššvaistymo ir pan.) padidinant prekių ir paslaugų savikainą ir sykiu galutinę kainą vartotojams.

Apskritai Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją preambulėje galima rasti įvardytų ir tiesioginių žalos apraiškų⁵⁰. Tačiau visos jos yra nespecifikuotos

⁵⁰ „Valstybės, šios Konvencijos Šalys, *susirūpinusios* dėl rimtų korupcijos keliamų problemų ir grėsmės visuomenės stabilumui ir saugumui, kenkiančių demokratinėms institucijoms ir vertybėms, etinėms vertybėms ir teisingumui bei keliančių pavojų tvariai plėtrai ir teisei valstybei;

taip pat susirūpinusios dėl ryšių tarp korupcijos ir kitų nusikalstamumo formų, ypač organizuoto nusikalstamumo ir ekonominio nusikalstamumo, įskaitant pinigų plovimą;

be to, susirūpinusios dėl korupcijos atvejų, susijusių su dideliu turto ir pajamų kiekiu, kurie gali sudaryti esminę valstybių išteklių dalį ir kelia grėsmę tų valstybių politiniam stabilumui ir tvariai plėtrai <...>;

įsitikinusios, kad neteisėtas asmeninės naudos gavimas gali ypač pakenkti demokratinėms institucijoms, šalies ūkiui ir teisei valstybei <...>.“

ir, kadangi Konvencija taikoma korupcijai abiejuose sektoriuose, siejamos su bet kokia korupcija, t. y. pasireiškiančia tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuose.

Preambulėje pateiktą nesuspecifikuotą žalos apraiškų meniu sudaro:

1) *grėsmė konkrečių visuomenių stabilumui ir saugumui*. Akivaizdu, kad ši grėsmė yra ryškiausia siejant ją su korupcija viešajame sektoriuje. Tačiau ir korupcijos privačiame sektoriuje atveju ji taip pat aktuali ir netgi įvairialypė, o konkrečiu atveju gali reikštis tiek per prarandamą pasitikėjimą valstybės aparato veikimu (ir sykiu galimą klovimąsi alternatyviomis valdžios formomis bei prielaidų joms stiprėti sudarymą), tiek per teikiamas netinkamos kokybės viešąsias paslaugas ar kitas gėrybes (pavyzdžiui, sveikatos saugos reikalavimų neatitinkančio vandens tiekimą), tiek per visuomenei sukeltą pavojų netinkamai atlikus tam tikras pareigas (pavyzdžiui, siekiant sutaupymo ar asmeninės naudos netinkamai eksploatuojant kuro saugyklas, elektrines, lėktuvus arba kokius nors kitus pavojingus objektus) ar kitus mechanizmus;

2) *kenkimas etinėms vertybėms ir teisingumui*. Korupcija privačiame sektoriuje jos aukų, o dažniausiai ir nesuinteresuotų trečiųjų asmenų, paprastai vertinama kaip nesąžininga ir neteisinga. Su retomis išimtimis ją pateisina ir gina tie, kas iš jos gauna naudos (nors kartais gali būti, kad nenumatyto atlygio sumokėjimas kaip tik yra vertinamas kaip teisingumo atkūrimo aktas). Nors pavieniai atvejai didelio poveikio etinėms vertybėms ir teisingumui nepadaro, periodiškai pasikartojančios arba masinės korupcijos privačiame sektoriuje apraiškos šias socialiniu požiūriu reikšmingas vertybes gali labai stipriai pažeisti. Kai korupcija privačiame sektoriuje veši, ypač jei žmonės nemato aiškios valstybės pozicijos ir pasmerkimo, jie ilgainiui masiškai praranda pasitikėjimą atitinkamomis vertybėmis ir savo elgesį ima derinti su realia susiklosčiusia padėtimi. Tuomet teisingumas ir etinės vertybės (tokios kaip sąžiningumas, nesinaudojimas kito asmens pažeidžiama padėtimi ir pan.) bent jau plačiojoje visuomenėje tampa realaus turinio neturinčiais lozungais;

3) *kenkimas šalies ūkiui*. Natūralu, kad didžiausią žalą šalies ūkiui daro jo teikiamų galimybių „pardavimas“ už asmeninę naudą, taigi ir ši žala

labiausiai sietina su viešojo sektoriaus korupcija. Vis dėlto galima numanyti, kad, klestint bent kai kurioms korupcijos privačiame sektoriuje atmainoms (pavyzdžiui, patikėto turto iššvaistymui arba pasisavinimui), neišvengiamai didėja gamybos sąnaudos ir mažėja galimybės konkuruoti su užsienio tiekėjais (tai ypač aktualu mažesnėse rinkose arba didelius atstumus lengviau transportuojamų prekių atveju). Tokiu atveju šalies ūkis praranda konkurencinį potencialą tiek šalies viduje, tiek ir užsienyje;

4) *pavojus tvariai plėtrai*. Kadangi taršos kontrolė daugiausia yra viešosios valdžios prerogatyva, su tuo susijusi korupcija taip pat dažniausiai yra viešojo sektoriaus problema (kaip ir dauguma kitų su tvaria plėtra susijusių klausimų). Tačiau tam tikrose (sąmoningesnėse) visuomenėse vartotojų ir kitų piliečių pasitikėjimo siekiantis verslas nori būti pripažintas socialiai atsakingu, tad daro ar bent sakosi darantis daugiau, nei valstybė formaliai reikalauja. Šiais atvejais (ypač atsižvelgiant į tai, kad savanoriškų verslo įsipareigojimų atveju paprastai nėra kontroliuojama, kaip jų laikomasi) įmonių darbuotojai gali būti suinteresuoti pažeisti vidines taisykles siekdami asmeninės naudos;

5) *pavojus teisinei valstybei*. Natūralu, kad teisinė valstybė atsitraukia ten, kur susiduriame su korumpuota valdžia. Juk asmeniniu pareigūnų suinteresuotumu, o ne viešojo intereso diktuojamais įstatymais grindžiamas sprendimų priėmimas nesuderinamas su teisinės valstybės idėja. Tačiau kiek platesniu aspektu teisinei valstybei potencialus pavojus kyla ir tuomet, kai ne tik suvokta, bet ir teisiškai apribota korupcija privačiame sektoriuje kontroliuojama nepakankamai veiksmingai. Tai skatina nepasitikėti valstybe, jos institucijomis ir teisės sistema, o tai griaua teisinės valstybės pamatus. Taigi pavojų teisinei valstybei kelia ne bet kokia korupcija privačiame sektoriuje, o tik nesuvaldyta (nekontroliuojama);

6) *sudarymas palankios aplinkos kitoms nusikalstamumo formoms, ypač organizuotam nusikalstamumui ir ekonominiam nusikalstamumui, įskaitant pinigų plovimą*.

Tuo tarpu Konvencijos preambulėje minima korupcijos žala, susijusi su dideliu turto ir pajamų kiekiu, kurie gali sudaryti esminę valstybių išteklių dalį

ir kelti grėsmę tų valstybių politiniam stabilumui ir tvariai plėtrai, sietini ne su korupcija apskritai, o būtent su viešojo sektoriaus korupcija, kuomet valdžios institucijos dėl korupcijos sudaro nederamas nenatūralias sąlygas kurtis, plėstis arba išsilaikyti tam tikriems verslams, taip pat pati kleptokratinė valdžia (atskiri jos atstovai) sukaupia itin didelę finansinę (o sykiu ir kitokią) galią savo rankose.

Kenkimas demokratinėms institucijoms ir vertybėms taip pat iš esmės būdingas korupcijai viešajame sektoriuje (nors nesmerkiama ir nepersekiojama korupcija privačiame sektoriuje gali formuoti atitinkamas bendrąsias etines nuostatas, kurios kuria palankesnę aplinką ir korupcijai viešajame sektoriuje, tad netiesioginė korupcijos privačiame sektoriuje įtaka demokratinėms institucijoms bei vertybėms taip pat gali būti numanoma). Kita vertus, ta apimtimi, kuri aptarta prie pavojaus teisinei valstybei, ši žala gali pasireikšti ir per korupciją privačiame sektoriuje.

Tęsiant pastarąją pastabą ir pereinant nuo tarptautinių prie Lietuvos nacionalinių teisės aktų, verta paminėti, kad dar 2001 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos **Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos** (toliau vadinama – Strategija)⁵¹ 8 punkte, argumentuojant poreikį pateikti korupcijos apibrėžimą, apimantį ir korupciją privačiame sektoriuje, suformuluota svarbi, *inter alia*, specifinę korupcijos privačiame sektoriuje žalą išreiškianti, „susisiekančių indų“ koncepcija, kuri perteikiama Strategijos teze „korupcija privačiame sektoriuje kelia rimtą pavojų, nes veikia valstybinį sektorių“.

Nors pati tezė tam tikru aspektu gali atrodyti kaip nepelnytas korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos susiaurinimas, ją siūlytina vertinti kaip kitų grėsmių neatmetantį dėmesio atkreipimą į tam tikrą specifinį papildomą mechanizmą. Ir pirmiausia šis mechanizmas veikia moraliniu lygmeniu⁵²: kadangi tiek korupcija privačiame sektoriuje, tiek ir korupcija viešajame sektoriuje remiasi principine moralinio integralumo kategorija, draudžiančia

⁵¹ Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimu Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos“ // Žin., 2001, Nr. 77-2702.

⁵² Kita vertus, jis, be abejo, veikia ir per, pavyzdžiui, toliau aptariamas korupcijos privačiame sektoriuje keliamas grėsmes demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai.

aukoti trečiųjų asmenų interesus siekiant savo asmeninės naudos (ypač kai tai daroma tiems asmenims šito nė nežinant), iš esmės neįmanoma šią kategoriją veiksmingai palaikyti tik viešajame sektoriuje ir ją ignoruoti privačiame sektoriuje. Pasmerkimas turi būti universalus, kitaip jis nebus veiksmingas: jei norime, kad nekeltų abejonės taisyklė, jog negalima iš darbuotojo reikalauti atiduoti savo pirmąjį atlyginimą jį į darbą priėmusiam asmeniui, tai turi būti taikoma ne tik politinio pasitikėjimo tarnautoją priimančiam politikui, bet ir privačios įmonės direktoriui. Kitaip bus pernelyg daug moralinio reliatyvizmo skatinamų pasiteisinimų.

Strategijos 2 punkte, be kita ko, remiamasi ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją preambulėje formuluojamą idėją atitinkančia nuostata⁵³, kad: „korupcijos požymiai valstybės tarnyboje, kituose valstybės ir privačiame sektoriuose kenkia demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai“⁵⁴. Tiesa, nors iš vartojamos formuluotės galima daryti išvadą, kad Strategijos autoriai mano, jog kenksmingas poveikis demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai būdingas abiem korupcijos sritims, sunku susidaryti aiškų vaizdą, ar jis laikomas *vienodai* kenksmingu.

Strategijoje minima korupcijos privačiame sektoriuje keliamą *žalą demokratijai* iš esmės reikėtų vertinti kaip tam tikrų valstybės ir visuomenės demokratinų-vertybinių pamatų griovimą. Kitaip sakant, nepasitikėjimą ar nepasitenkinimą demokratijos veikimu. Tad realiai atitinkama žala gali reikštis tik jei korupcija privačiame sektoriuje yra masiškai išplitusi (bent tam tikrose srityse) ir nėra valstybės veiksmingai kontroliuojama (demokratinės institucijos to nepajėgia padaryti) arba žmonės nepasitiki, kad valdžios institucijos realiai nori kontroliuoti korupciją privačiame sektoriuje.

Žinoma, šiuo požiūriu galima guostis, jog kadangi Lietuvoje korupcija privačiame sektoriuje plačiosios visuomenės nėra suvokiama kaip reikšmingai

⁵³ Iš esmės neįtikėtina, kad ji būtų Strategijos autorių perimta iš Konvencijos, nes Strategija patvirtinta pora metų anksčiau nei Konvencija. Netgi pirmasis neformalus Ad Hoc komiteto deryboms dėl konvencijos prieš korupciją posėdis įvyko tik 2001 m. gruodžio 4–7 dienomis Buenos Airėse, Argentinoje (žr.: General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. United Nations Convention against Corruption, p. 1. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf>).

⁵⁴ Plg. su Konvencijos preambulės formuluote: „įsitikinusias, kad neteisėtas asmeninės naudos gavimas gali ypač pakenkti demokratinėms institucijoms, šalies ūkiui ir teisinei valstybei <...>“.

išplitusi ir rimta problema, bent jau jos keliama žala demokratijai daugiau potenciali nei reali (juk įprastai korupcija mūsų visuomenei asocijuojasi su didžiąja dalimi valstybei ir savivaldybėms priklausančia sveikatos apsaugos institucijų sistema bei politinėmis partijomis, taip pat valstybės tarnyba (įvairiais pareigūnais) ir teismais)⁵⁵. Įdomu ir tai, kad, „Eurobarometro“ duomenimis (vertinant Lietuvos bei visos Europos Sąjungos gyventojų nuomonių vidurkį, integruojantį netgi visas korupcijos suvokimo problemų turinčias posovietines valstybes nares), Lietuvos gyventojų požiūris į korupcijos išplitimą yra gerokai negatyvesnis absoliučiai visuose viešojo sektoriaus segmentuose. Tuo tarpu abi „Eurobarometre“ eksplicitiškai įvardijamos su privačiu sektoriumi siejamos sritys – privačios įmonės bei bankai ir finansinės institucijos – Lietuvos gyventojų požiūriu yra gerokai (bankai ir finansinės institucijos – net perpus) mažiau korumpuotos nei apibendrintu Europos Sąjungos gyventojų vertinimu⁵⁶.

Nors viešojoje sąmonėje korupcijos privačiame sektoriuje daromas neigiamas *poveikis šalies ekonomikai* paprastai neakcentuojamas, pats mechanizmas nekelia didesnių abejonių. Natūralu, kad didžiausią žalą šalies ūkiui daro jo teikiamų galimybių „pardavimas“ už asmeninę naudą, taigi ir ši žala labiausiai sietina su viešojo sektoriaus korupcija. Vis dėlto galima numanyti, kad, klestint bent kai kurioms korupcijos privačiame sektoriuje atmainoms (pavyzdžiui, patikėto turto iššvaistymui arba pasisavinimui), neišvengiamai didėja gamybos sąnaudos ir mažėja galimybės konkuruoti su užsienio tiekėjais (tai ypač aktualu mažesnėse rinkose arba didelius atstumus lengviau transportuojamų prekių gamybos atveju). Tokiu atveju nacionalinis ūkis praranda konkurencinį potencialą tiek šalies viduje, tiek ir užsienyje. Kitais atvejais (pavyzdžiui, išplitus korupcijai bankų ir draudimo sektoriuose) dėl korupcijos daromos žalos vartotojams nepagrįstai brangsta atitinkami produktai, nes didėjanti jų savikaina dėl apribotos konkurencijos gali būti

⁵⁵ Žr.: Europos Komisija. Specialusis Eurobarometras 470. Korupcija. 2017 m. spalio, p. 2. Prieiga per internetą:

<<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/82028>>.

⁵⁶ Ten pat.

perkeliamą ant jų pečių. Platesniame kontekste galima konstatuoti, kad žalingas korupcijos privačiame sektoriuje poveikis ekonomikai kyla pirmiausia dėl to, kad nerandama ekonomiškai racionaliausio gamybos būdo. Taigi korupcijos paveiktas verslas merdi arba net bankrutuoja, o konkurencinėje kovoje išsilaiko toli gražu nebūtinai tas gamintojas, kuris geriausiai patenkina vartotojų lūkesčius, kuris naudoja efektyviausią technologiją arba pasiekia palankiausią gamybos kaštų ir naudos santykį. Taigi ekonominiu požiūriu nukenčia tiek atskiri vartotojai, tiek ir visa visuomenė (jau vien dėl to, kad netinkamai korupcinei kultūrai paskatinus įmonių veiklos neefektyvumą, jis savo ruožtu skatina darbo vietų mažėjimą ir ekonominę stagnaciją).

Verta akcentuoti ir Strategijoje originaliai minimą dėl korupcijos privačiame sektoriuje žalą patiriantį objektą – teisinę sistemą. Iš pirmo žvilgsnio toks žalos objekto įvardijimas gali kelti klausimų ir abejonių bei skatinti mintį, kad atitinkamą žalą kelia tik korupcija viešajame sektoriuje (nes nepaisoma galiojančios teisinės tvarkos, pažeidžiamas teisės saugos, teisėtvarkos bei kitų valdžios institucijų integralumas). Tačiau tokios abejonės būtų nepagrįstos.

Tam pakaktų priminti, kad teisinė sistema – labai talpi kategorija, be kita ko, apimanti ir teisinę sąmonę bei teisinę kultūrą, kitaip sakant, fundamentalius psichologinius, ideologinius bei kultūrinius tam tikroje politinėje bendruomenėje veikiančią konkrečią teisinę tvarką determinuojančius pamatus. Minėtos teisinė sąmonė bei teisinė kultūra, kaip fundamentalūs teisinės sistemos elementai, tiesiogiai susiję ir su teisės veiksmingumu bei sykiu teisėtumo režimu. Taigi, tiek korupcijos privačiame sektoriuje išplitimo laipsnis, tiek ir valstybės bei visuomenės reakcija į ją (ypač viešojo ir privataus sektorių kaip „susisiekiančių indų“ idėjos kontekste) daro tiek tiesioginį, tiek ir netiesioginį poveikį teisinei sistemai. Jei korupcijos privačiame sektoriuje išplitimas didelis, o valstybės bei visuomenės reakcija į tai neadekvačiai menka – teisinė sistema patiria papildomas neigiamas deformacijas, *inter alia*, vis labiau mažinančias jos galimybes susidoroti su korupcija (abiejuose sektoriuose).

Beje, *įdomus* (ir galbūt netgi *keistas*) Strategijos autorių pasirinkimas kenksmingumą (žalą) sieti ne su pačia korupcija kaip tam tikra socialine

praktika ar reiškiniu, o su „korupcijos požymiais“⁵⁷. Šiuo atveju taip pat sunku tiksliai įvertinti, ką šių eilučių autoriai turėjo omenyje rinkdamiesi būtent tokį verbalinį apibūdinimą, tačiau pasitelkiant gramatinį, sisteminį bei loginį aiškinimą galima daryti prielaidą, jog galimos mažiausiai trys tokią terminiją nulėmusios priežastys:

a) kenkia *ne korupcija* kaip specifinis socialinis reiškinys ar elgsenos tipas, o tik atskiri jos elementai ar aspektai (pavyzdžiui, lygiateisiškumo principo pažeidimas); šiuo požiūriu tęsiant galimą interpretavimo seką galima paminėti, kad mokslinėje literatūroje, ekspertų vertinimuose ir publicistikoje galima aptikti ir nuorodų (detalesne analize ir išsamesniu pagrindu tai iš esmės niekuomet netampa, turbūt taip yra dėl bendro korupcijos socialinio pasmerkimo), kad tam tikromis sąlygomis korupcija gali būti netgi naudinga apeinant veiksmingam socialiai naudingų tikslų siekimui trukdančias nelanksčias taisykles ar nusistovėjusias elgesio praktikas; vis dėlto menkai tikėtina, kad oficialiame dokumente būtų bandoma fiksuoti tokią socialine bei teisine erezija lengvai galinčią būti įvardinta pasaulėžiūrą;

b) kenkia *ne tik korupcija* kaip specifinis socialinis reiškinys ar elgsenos tipas, bet net ir atskiri jos požymiai ar elementai; taigi galime suprasti, kad korupcija yra dar pavojingesnė, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio, mat netgi stokojant vieno ar kito korupcijos požymio (elemento), kiti jos požymiai (elementai) jau gali būti kenksmingi;

c) terminas buvo paprasčiausiai netiksliai pavartotas (turėta omenyje „korupcijos apraiškos“ ar pan.).

Kitas su korupcijos privačiame sektoriuje žalos apibūdinimu susijęs dokumentas (ar tiksliau – dokumentų grupė) – Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintos Nacionalinės kovos su korupcija programos žalos suvokimo

⁵⁷ Išties, logiškai konstruojant reiškinių sąvokas, tuos sąvokos elementus atitinkantys reiškiniai požymiai užima kertinę vietą. Tačiau netgi žalingo reiškinio sąvoką apibūdinantys elementai patys žalingi gali būti tik atsitiktinai, o ne dėsningai, nes ryšiai tarp reiškinio elementų gali iš esmės keisti jo pobūdį. Tarkime, asmens siekis patenkinti savo interesus savaime nėra blogis (netgi priešingai – šis siekis yra varomoji progreso jėga), o asmeniui suteikti pareiginiai įgaliojimai – taip pat nėra blogis. Tačiau jei asmuo naudojami jam suteiktais pareiginiais įgaliojimais, kad patenkintų savo interesus – vertinimas jau kitoks.

aspektu praktiškai nieko vertingo nepridėjo. Iki šio meto buvo dvi tokios programos: 2002 m. sausio 17 d. patvirtinta Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija programa⁵⁸ ir 2015 m. kovo 10 d. patvirtinta Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 metų programa⁵⁹.

Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos 2002 m. sausio 17 d. redakcijoje (1.2 punkte) neoriginaliai kartojamos ką tik aptartos Vyriausybės patvirtintos Strategijos nuostatos, kad „[k]orupcijos požymiai valstybės tarnyboje, kituose valstybės ir privačiame sektoriuose kenkia demokratijai, ekonomikai ir teisės sistemai“.

Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos 2009 m. gegužės 24 d. redakcijoje atsiranda naujovių, bet jos neoriginalios ir jau buvo iš esmės aptartos kiek anksčiau: 23 punkte referuojama į „atskirus tyrimus“, kuriuose konstatuojama korupcijos privačiame sektoriuje nspecifikuojančios (ir galimai jos nėra neliečiančios) pasekmės („korupcijos lygis daro tiesioginę įtaką investicijoms valstybiniame ir privačiame sektoriuose bei bendrajam nacionaliniam produktui. Korupcija sudaro prielaidas šešėlinės ekonomikos plėtrai, monopoliniams dariniams atsirasti, neigiamai veikia mokesčių įplaukas į valstybės biudžetą ir blogina šalies įvaizdį. Korupcijai darant neigiamą įtaką rinkai, mažėja šalies ūkio efektyvumas, yra iškreipiama konkurencija, prastėja prekių ir paslaugų kokybė, iš jų ir viešojo sektoriaus paslaugų, mažėja pasitikėjimas valstybės institucijomis“), o 32 punkte referuojama į 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pamatiniame sprendime 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje pabrėžiamus dalykus („korupcija tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje kelia grėsmę visuomenei, taip pat iškreipia sąžiningą konkurenciją ir trukdo ekonomikos

⁵⁸ Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimą Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ // Žin., 2002, Nr. 10-355. Pažymėtina, kad buvo net devynios šios programos redakcijos, o nuo 2011 m. birželio 16 d. Seimo nutarimu Nr. XI-1457 patvirtintos aštuntosios redakcijos įsigaliojimo revizuotas ir pats programos pavadinimas (atsirado nuoroda į jos galiojimo metus: „Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija 2011–2014 metų programa“).

⁵⁹ Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimą Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015-03-16, Nr. 3856.

plėtrai. Kovoiant su korupcija privačiame sektoriuje būtų sustiprinta vidaus rinka ir ekonomika“).

Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 metų programa korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos įvardijimo aspektu taip pat nepateikė nieko originalaus: 14.8 punkte, referuojant į Lietuvos teisės instituto atliktą tyrimą „Korupcija privačiame sektoriuje“, tik nedetalizuojant nurodoma, kad minėtame tyrime buvo, *inter alia*, analizuojama „korupcijos privačiame sektoriuje <...> daroma žala“, o šios programos 17 punkte kartojamas iš Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos 2009 m. gegužės 24 d. redakcijos perimtas nespacificuotas korupcijos žalos įvardijimas: „Kai kuriuose tyrimuose konstatuojama, kad korupcijos lygis daro tiesioginę įtaką investicijoms viešajame ir privačiame sektoriuose ir bendrajam vidaus produktui. Korupcija sudaro prielaidas šešėlinės ekonomikos plėtrai, monopoliniams dariniams atsirasti, neigiamai veikia mokesčių įplaukas į valstybės biudžetą ir blogina šalies įvaizdį. Dėl korupcijos neigiamos įtakos rinkai mažėja šalies ūkio efektyvumas, iškreipiama konkurencija, prastėja prekių ir paslaugų, tarp jų ir viešojo sektoriaus paslaugų, kokybė, mažėja pasitikėjimas valstybės ir savivaldybių įstaigomis.“ Taip pat 19 punkte dar sykį referuojama į 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pamatiniame sprendime 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje pabrėžiamą tezę, kad „korupcija privačiame sektoriuje kelia grėsmę visuomenei, taip pat iškreipia sąžiningą konkurenciją ir trukdo ekonomikos plėtrai“.

2.3. Konkrečiomis korupcinėmis veikomis privačiame sektoriuje sukeliama specifinė žala kaip baudžiamosios atsakomybės prielaida kasacinio teismo praktikoje

Jau minėta, kad nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2003 m. balandžio 30 d. (dalis iki 2002 m. vasario 13 d.) pagal senojo Baudžiamojo kodekso 319 („Komerčinis papirkimas“), 320 („Neteisėto atlyginimo priėmimas“) bei 321 („Piktnaudžiavimas pasitikėjimu komercinėje, ūkinėje ar finansinėje veikloje“) straipsnius Lietuvoje turėjome specialias sudėtis, siejamas su korupcija privačiame sektoriuje. Šios sudėtys buvo įtvirtintos senojo Baudžiamojo kodekso 15-ame skirsnyje „Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai“.

Tačiau minėtų specialių sudėčių buvo atsisakyta jas visu šimtu procentų integruojant į bendrąsias sudėtis, kuomet mūsų baudžiamasis įstatymas buvo derinamas su Europos Sąjungos bei tarptautine teise. Atitinkamus pakeitimus numaćiusio įstatymo projekto aiškinamajame rašte nedviprasmiškai nurodyta, kad: *„Lietuvos Respublikai siekiant pilnateisės narystės Europos Sąjungoje, priiimant tarptautinius įsipareigojimus bei jungiantis prie tarptautinių sutarčių, neišvengiamu tampa nacionalinės teisės suderinamumas su Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimais bei kitų tarptautinių sutarčių nuostatomis. Lietuvos Respublikos teisės aktai kai kuriais aspektais neatitinka tarptautinėse sutartyse reglamentuojamų klausimų, todėl praktinis šių sutarčių įgyvendinimas yra sietinas su tam tikrų teisės aktų pakeitimais bei papildymais. Siekiant ratifikuoti Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, Baudžiamosios teisės konvenciją dėl korupcijos bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės Ekstradicijos sutartį, būtina papildyti bei pakeisti atskirus Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų straipsnius. <...> Siekiant suvienodinti valstybės tarnautojo ar pareigūno sąvokas, apimančias Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos išvardintus subjektus, valstybės tarnautojo ar pareigūno sąvoka išplečiama. Valstybės tarnautojams bei pareigūnams yra taip pat priskiriami asmenys, turintys įgaliojimus užsienio valstybės institucijose, tarptautinėse viešosiose organizacijose ar tarptautinėse*

teisminėse institucijose. Kadangi valstybės tarnautojo ar pareigūno sąvoka apima ir asmenis, dirbančius valstybinėje ar nevalstybinėje ir privačioje įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje, Kodekso 319 ir 320 straipsnius, reglamentuojantys korupciją privačiame sektoriuje, siūloma pripažinti netekusiais galios.”⁶⁰

Taigi, iš cituoto Įstatymų projektų Nr. IXP-1311, IXP-1312 aiškinamojo rašto akivaizdu, kad senojo Baudžiamojo kodekso 319 straipsnis bei 320 straipsnis buvo panaikinti ne kokia nors forma siaurinant baudžiamąją atsakomybę, įvedant papildomą specifinės žalos sąlygą ir t. t., o pripažįstant, kad naujai reglamentuotos bendrosios nusikaltimų sudėtytys visu šimtu procentų apima tas, kurios įtvirtintos panaikinamuose 319 bei 320 straipsniuose (pažymėtina, kad analogiška idėja atsisakyti atitinkamų specialiųjų normų nesiaurinant baudžiamosios atsakomybės už korupcines veikas privačiame sektoriuje buvo iš esmės išdiskutuota ir aprobuota⁶¹ dar 2000 m. rengiant bei priimant naują Baudžiamąjį kodeksą, kuris įsigaliojo tik 2003 m. gegužės 1 d.).

Vis dėlto, praėjus daugiau nei dešimtmečiui nuo naujojo Baudžiamojo kodekso patvirtinimo, šį teisinį reguliavimą bei korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimą, nuo sankcijų apsaugant praktiškai visus „eilinėse“ privačiose įmonėse, įstaigose bei organizacijose dirbančius darbuotojus, taip pat beveik visus „eilinius“ bet kuriose privačiose įmonėse, įstaigose bei organizacijose dirbančius darbuotojus, iš esmės revizavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika tokio tipo baudžiamosiose bylose.

Pagal precedentinę galią turinčią LAT interpretaciją, šiuo metu erdvės baudžiamajai atsakomybei už korupciją privačiame sektoriuje liko itin mažai. Ankstesni teismų nuosprendžiai liudijo, kad galiojanti Baudžiamojo kodekso redakcija sudaro sąlygas daugumą privačių juridinių asmenų darbuotojų ar profesine veikla besiverčiančių asmenų traukti baudžiamojon atsakomybėn už kyšininkavimą, tačiau 2013 m. spalio 10 d. nutartimi baudžiamojoje byloje

⁶⁰ Įstatymų projektų Nr. IXP-1311, IXP-1312 aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.157130?jfwid=-1890mp6a8h>>.

⁶¹ Šią aplinkybę autorius grindžia asmeniniais atsiminimais dalyvaujant galutinę naujojo Baudžiamojo kodekso redakciją rengusios darbo grupės darbe, žr. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2000 m. kovo 22 d. sprendimą Nr. 1966 „Dėl darbo grupės sudarymo“. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97588?positionInSearchResults=51&searchModelUID=ab4a3c76-5ac7-425c-bf9b-dfcb7d3f0860>>.

Nr. 2K-7-251/2013 ir ypač 2014 m. kovo 13 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014 LAT tokį vertinimą pripažino netinkamu ir korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimą revizavo iš esmės.

Pagal LAT precedentinę reikšmę turinčiomis nutartimis patvirtintą revizuotą kyšininkavimo, piktnaudžiavimo tarnyba ir kitų korupcinių veikų privačiame sektoriuje kriminalizavimo doktriną, esminis vaidmuo sprendžiant, ar konkreti veika atitinka korupcinių nusikalstamų veikų požymius, tenka specifiniam žalos patiriančiam objektui (teisiniam gėriui) – t. y. viešiesiems interesams. LAT suformulavo reikalavimą⁶² nustatyti *itin specifiškai interpretuoto viešojo intereso* pažeidimo faktą (įpareigojant apkaltinamajame teismo nuosprendyje detalizuoti šio intereso įvardijimą bei žalos jam pagrindimą)⁶³:

„<...> sprendžiant dėl to, ar asmuo BK 230 straipsnio prasme laikytinas valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu, t. y. ar jis gali būti kyšininkavimo (BK 225 straipsnis), piktnaudžiavimo (BK 228 straipsnis), neteisėto teisių į daiktą įregistravimo (BK 228¹ straipsnis), tarnybos pareigų neatlikimo (BK 229 straipsnis) subjektu, reikia įvertinti ir tai, kad minėtos nusikalstamos veikos pagal BK yra priskirtos nusikaltimams ir baudžiamiesiems nusižengimams

⁶² Tiesa, pats LAT šio savo paties suformuluoto reikalavimo laikėsi ne itin nuosekliai: po minėtų bylų jis nagrinėjo dar kelias su privačiame sektoriuje dirbančių asmenų korupcinėmis veikomis susijusias bylas ir vienoje jų asmenį pripažino kaltu visiškai neanalizuodamas to, ar atitinkama veika buvo padaryta žala būtent *viešiesiems interesams* (2014 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-328/2014), o dar vienoje byloje (2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424-696/2016) asmenį pripažino bandžius papirkti bankrutuojančios įmonės administratorių, taip pat nevertindamas to, ar paperkamasis subjektas buvo prilygintinas valstybės tarnautojui (pažymėtina, kad kasaciniame skunde šie klausimai kelti nebuvo); o štai dviejose kitose bylose šis klausimas buvo vertinamas pakankamai įdėmiai (2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-648/2015 ir 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548-699/2015, kurioje LAT, aiškiai palaikydamas savo ankstesnę praktiką, nurodė: „Bendrovės įstatuose taip pat nurodyta, kad bendrovė vykdo valstybei gyvybiškai būtinas funkcijas (Įstatų 2 straipsnio 1 dalis). Taigi nekyla abejonių, kad privataus juridinio asmens UAB „A.“ teikiamos paslaugos Panevėžio mieste ir rajone buvo viešo pobūdžio, susijusios su viešojo intereso – tinkamai, laikantis teisės aktų nustatytos tvarkos aptarnaujamoje teritorijoje spręsti geriamojo ir gamybinio vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo klausimus – įgyvendinimu; atitinkamo pobūdžio bei reikšmingumo buvo ir šiai bendrovei vadovavusio, jai atstovavusio ir jos vardu veikusio, bendrovės ūkinę veiklą organizavusio ir ją vykdykusio generalinio direktoriaus R. L. pareigos“).

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014. Toliau pateikiamoje citatoje esantys pabraukimai – šio teksto autoriaus.

valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (BK XXXIII skyrius). Tai reiškia, kad šių nusikalstamų veikų objektas yra normali valstybės institucijų veikla, jų ir apskritai valstybės tarnybos autoritetas, viešasis interesas. Būtent BK XXXIII skyriuje numatytų nusikalstamų veikų pavojingumas ir yra tai, kad tokiomis veikomis žala padaroma normaliam valstybės tarnybos funkcionavimui, valstybės institucijų veiklai, jų prestižui, pažeidžiamas viešasis interesas. <...> Taigi sprendžiant klausimą dėl to, ar asmuo BK 230 straipsnio prasme laikytinas valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu nepakanka vien tik to, kad toks asmuo formaliai atitinka BK 230 straipsnio 3 dalyje įvardytus požymius – dirba juridiniame asmenyje (kitoje organizacijoje) ar verčiasi profesine veikla ir turi administracinius įgaliojimus, arba turi teisę veikti šio juridinio asmens (kitos organizacijos) vardu, arba teikia viešąsias paslaugas. Taip pat turi būti nustatyta, kad tokia asmens veikla yra susijusi su viešojo intereso užtikrinimu ir šios veiklos nevykdymas ar netinkamas vykdymas (pvz., piktnaudžiaujant savo padėtimi, viršijant suteiktus įgaliojimus) reikštų viešojo intereso pažeidimą. Kasacinės instancijos teismo praktikoje yra konstatuota, kad privataus ūkio subjekto vadovas ar kitas darbuotojas gali būti prilygintas valstybės tarnautojui, tačiau tokia išvada turi būti daroma įvertinus ne tik formalų einamų pareigų atitikimą BK 230 straipsnyje nurodytiems požymiams, bet ir jo padarytų veiksmų reikšmingumą valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-251/2013). Priešingu atveju, t.y. valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu pripažįstant privataus ūkio subjekto vadovą ar kitą jo darbuotoją, formaliai atitinkantį BK 230 straipsnio 3 dalyje įtvirtintus požymius, ir nevertinant jo veiklos reikšmingumo užtikrinant viešuosius interesus ar valstybės tarnybai, būtų iškreipta nusikalstamų veikų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams esmė, BK XXXIII skyriuje įtvirtintų normų paskirtis. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad reikalavimai asmenims, dirbantiems valstybės tarnyboje ir privačiame juridiniame asmenyje, daugeliu aspektų iš esmės skiriasi (pvz., priimant asmenį į darbą valstybės tarnyboje, skirtingai nei priimant dirbti privačiame juridiniame asmenyje, paprastai turi būti skelbiamas viešasis konkursas, skiriasi valstybės tarnautojų ir privačių juridinių asmenų darbuotojų drausminės (tarnybinės) atsakomybės pagrindai ir principai.). Taigi ir dėl to vien tik formalus privačių juridinių asmenų vadovų, kitų jų darbuotojų prilyginimas valstybės tarnautojui neatitiktų nusikalstamų veikų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams prasmės, BK XXXIII skyriuje įtvirtintų normų paskirties.

Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės, <...> Minėta, kad viešuosius interesus gali įgyvendinti ne tik asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, bet ir asmenys, dirbantys privačiuose juridiniuose asmenyse ar užsiimantys profesine veikla. Taigi viešieji interesai, kaip įstatymo saugoma vertybė, gali būti suprantami ir kaip visuomenės suinteresuotumas, kad ne tik valstybės tarnautojai, bet ir kiti viešojo ar net privataus sektorių darbuotojai, įgalioti spręsti įvairius visuomenei svarbius klausimus (valstybės tarnautojui prilyginti asmenys), darytų tai nešališkai, teisingai, įstatymų nustatyta tvarka.

Nagrinėjamoje byloje piktnaudžiavimu buvo kaltinamas ir pagal BK 228 straipsnio 2 dalį nuteistas privataus ūkio subjekto vadovas – UAB direktorius. Tačiau iš teismų priimtų nuosprendžių nenustatyta, kad UAB direktoriaus M. M. veikla būtų susijusi su viešojo intereso įgyvendinimu. Antai iš bylos medžiagos matyti, kad UAB „A“ direktorius M. M., veikdamas pagal išankstinį susitarimą su UAB „B“ finansų direktore G. P., klastodamas dokumentus, padėjo jai iššvaistyti ir pasisavino svetimą UAB „B“ priklausantį didelės vertės turtą. Šiame kontekste pažymėtina, kad UAB „B“ vykdė didmeninę prekybą langų ir durų furnitūra, o UAB „A“ teikė automobilių remonto ir patalpų nuomos paslaugas. Taigi minėtų bendrovių veikla nelaikytina tokia, kuri reikštų viešojo intereso įgyvendinimą. M. M. nusikalstamais veiksmais turtinė žala buvo padaryta privačiam ūkio subjektui ir tai irgi savaime nereiškia, kad taip buvo pažeisti viešieji interesai <...>.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad teismai neteisingai M. M. veiksmus kvalifikavo kaip padarytus asmens, prilyginto valstybės tarnautojui, ir pripažindami, jog jis atitinka šiame straipsnyje numatyto specialaus subjekto – valstybės tarnautojui prilyginamo asmens požymius, nepagrįstai nuteisė M. M. už piktnaudžiavimą savo, kaip privataus juridinio asmens direktoriaus, įgaliojimais, siekiant turtinės naudos. Atsižvelgiant į tai pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų nuosprendžių dalys, kuriose M. M. pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą, numatytą BK 228 straipsnio 2 dalyje, naikintinos dėl netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo <...>.”

Analizuojant šią precedentinę reikšmę įgijusią bylą⁶⁴, neišeina nepaminėti LAT nenuoseklumo. Mat nors dėstydamas argumentus LAT suformulavo vienokią nustatytino kaltininko pažeisto viešojo intereso apibūdinimą⁶⁵, netgi toje pačioje byloje taikyti šį apibūdinimą ir iš jo išplaukiančius kriterijus *de facto* atsisakė, o *atspirties tašku ėmė įmoniu, kuriose dirbo kaltinamasis (t. y. tipinės ūkio subjekto veiklos), pobūdį ir iš to kildinamą nominalią jos veiklos svarbą*⁶⁶, o net ne kaltinamajam inkriminuojamomis veikomis sukeltas pasekmes (*inter alia*, konstitucinėms) vertybėms.

Vertinant tokią LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartį galima stebėtis ir tuo, kad buvo ignoruota tiek ką tik minėta istorinė baudžiamojo įstatymo raida (galiojančio Baudžiamojo kodekso XXXIII skyrius

⁶⁴ Tokią šios bylos reikšmę patvirtina ne tik formalus LAT sprendimų statusas (pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalį, „*teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose*“, ir, pagal 2 dalį, „*nagrinėdami bylas, teismai taip pat <...> atsižvelgia į Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtas šio teismo nutartis*“), bet ir jos nevienkartinis citavimas žemesnių teismų (įskaitant Lietuvos apeliacinį teismą) praktikoje.

⁶⁵ Plg.: „*Turi būti nustatyta, kad tokia asmens veikla yra susijusi su viešojo intereso užtikrinimu ir šios veiklos nevykdymas ar netinkamas vykdymas (pvz., piktnaudžiaujant savo padėtimi, viršijant suteiktus įgaliojimus) reikštų viešojo intereso pažeidimą <...> privataus ūkio subjekto vadovas ar kitas darbuotojas gali būti prilygintas valstybės tarnautojui, tačiau tokia išvada turi būti daroma įvertinus ne tik formalų einamų pareigų atitikimą BK 230 straipsnyje nurodytiems požymiams, bet ir jo padarytų veiksmų reikšmingumą valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams <...> nevertinant jo veiklos reikšmingumo užtikrinant viešuosius interesus ar valstybės tarnybai, būtų iškreipta nusikalstamų veikų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams esmė, BK XXXIII skyriuje įtvirtintų normų paskirtis. <...> Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės“ (pabraukimai pateikiamoje ištraukoje – šio teksto autoriaus).*

⁶⁶ Plg.: „Nenustatyta, kad UAB direktoriaus M. M. veikla būtų susijusi su viešojo intereso įgyvendinimu. Antai iš bylos medžiagos matyti, kad UAB „A“ direktorius M. M., veikdamas pagal išankstinį susitarimą su UAB „B“ finansų direktore G. P., klastodamas dokumentus, padėjo jai iššvaistyti ir pasisavino svetimą UAB „B“ priklausantį didelės vertės turtą. Šiame kontekste pažymėtina, kad UAB „B“ vykdė didmeninę prekybą langu ir durų furnitūra, o UAB „A“ teikė automobilių remonto ir patalpų nuomos paslaugas. Taigi minėtų bendrovių veikla nelaikytina tokia, kuri reikštų viešojo intereso įgyvendinimą. M. M. nusikalstamais veiksmais turtinė žala buvo padaryta privačiam ūkio subjektui ir tai irgi savaime nereiškia, kad taip buvo pažeisti viešieji interesai“ (pabraukimai pateikiamoje ištraukoje – šio teksto autoriaus).

kurtas kaip apimantis senojo Baudžiamojo kodekso veikas, numatytas tryliktojo skirsnio 282–290 straipsniuose, reglamentuojančiuose baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus valstybės tarnybai, bei penkioliktojo skirsnio 319–321 straipsniuose, reglamentuojančiuose atsakomybę už kyšininkavimą ir piktnaudžiavimą komercinėje, ūkinėje ir finansinėje veikloje), tiek ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne sykį akcentuoti iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylantys imperatyvai nacionalinę teisę aiškinti taip, kad nebūtų pažeisti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai bei Europos Sąjungos teisės reikalavimai (priminsime, kad korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimui taikomi atitinkami įsipareigojimai bei reikalavimai nepalieka Lietuvos Respublikai iš esmės jokios erdvės manipuliuoti vertinimu, esą dėl neypatingais laikomų įmonės veiklos pobūdžio ar darbuotojo užimamų pareigų nebuvo padaryta specifinė žala „viešiesiems interesams“).

Tačiau, užuot panaudojęs teleologinį⁶⁷, istorinį bei sisteminį teisės aiškinimo metodus, Teismas sukonzentravo dėmesį į Baudžiamojo kodekso XXXIII skyriaus pavadinimą ir iš jo išvedė (net prieštaraudamas savo paties pateikiamiems bendro pobūdžio samprotavimams) neįtikinamą tezę, esą viešojo intereso (ne)buvimo klausimą lemia tai, kokia konkrečia ūkine veikla užsiima subjektas, kuriame tam tikras funkcijas atlieka konkretus asmuo, ir kokius (t. y. ar „visuomenei svarbius“) klausimus įgalioji spręsti atitinkami darbuotojai.

Kalbant apie konkrečią precedentinę bylą, galima dar sykį priminti, jog įvertinęs, kad įmonių ūkinė veikla susijusi su didmenine prekyba langų ir durų furnitūra bei automobilių remonto ir patalpų nuomos sutartimis, viešojo intereso pažeidimo LAT neidentifikavo. Matant tokį sprendimą galima pamanyti, jog, LAT vertinimu, viešajam interesui nekenkia tai, kad pasitikėjimo pagrindu veikiantys ir fiduciarinių pareigų turintys įmonių vadovai nepaiso

⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priedo 11 punkte tiesiai nurodyta, kad šiuo teisės aktu yra įgyvendinamas čia aptariamas „2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje“!

akcininkų interesų ir jiems tyčia kenkia⁶⁸, o valstybei atsisakant suteikti adekvačias atgrasymo priemones, ateityje tai galės daryti dar drąsiau. Taip pat ir tai, kad Lietuvos įmonių akcininkai (ne tik vienoje privačioje įmonėje, bet ir absoliučioje daugumoje kitų eilinių Lietuvos įmonių, kurios nėra „įgaliotos spręsti įvairius visuomenei svarbius klausimus“) ateityje gyvens labai neramiai, o tai (be kita ko) potencialiai atgraso nuo investavimo Lietuvoje bei taip potencialiai kenkia šalies ekonominei plėtrai ir (sykiu) visuomenės bei valstybės gerovei. Aptartoje *nutartyje iš esmės pristatyta paradoksali ir ydinga kasacinio teismo pozicija, jog akcinio kapitalo savininkų pasitikėjimą pažeidžiantis įmonių vadovų korupcinis elgesys ir nebaudžiamumo jausmo skatinamas jo potencialus išplitimas nekenkia viešajam interesui*. Ką jau kalbėti apie tai, kad interpretuodamas baudžiamąjį įstatymą Teismas prioritetą teikė ne už įstatymą aukštesnę galią turinčioms Europos Sąjungos teisės aktų ir tarptautinių sutarčių nuostatomis, o netgi gramatiniu požiūriu susiaurintai paprasto įstatymo raidei.

⁶⁸ Plg. su šiuo, toje pačioje byloje LAT suformuluotu, teiginiu: „*Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės.*“

3. Korupcijos privačiame versle keliamos žalos tipologizavimas

3.1. Tipologizavimo pagrindimas

Korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos tipologizavimas ir katalogavimas nėra savitiksliis dalykas arba vien tik savotiška proto mankšta, kuria savo malonumui gali užsiimti mokslininkai ir analitikai.

Tai, kokiam klasifikaciniam tipui priklauso korupcijos keliamą žala, be kita ko, lemia tiek jos atsiradimo mechanizmus, tiek ir tą žalą neutralizuojant galimų taikyti prevencinio pobūdžio priemonių spektrą (įskaitant potencialaus jų sėkmingumo tikimybę bei prognozę).

Remiantis būtent tokiu požiūriu į tipologizavimo prasmingumą, vertomis platesnio aptarimo laikytinos ne bet kokios teoriškai įmanomos tipologijos, o tik tokios, kurias galima prasmingai panaudoti geresniam korupcijos privačiame sektoriuje pažinimui ir jos prevencijos priemonių kūrimui bei įgyvendinimui.

Šiuo požiūriu išskirtini du baziniai korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos tipologizavimo kriterijai:

- kam yra padaroma žala (pagal žalą patiriantį subjektą) ir
- kaip (kokiomis neigiamomis pasekmėmis) pasireiškia padaromos žalos pobūdis.

3.2. Atskirų tipų detalizavimas

3.2.1. Klasifikacija pagal žalą patiriančius subjektus

Reikia pasakyti, kad šis skirstymas iš esmės siejasi su pačia korupcijos, kaip teisei ir moralei priešingos veikos, idėjos ir antikorupcinių iniciatyvų evoliucija.

Žinoma, kad Antikos laikais korupcijos samprata buvo siejama su žala visuomenei ar valstybei⁶⁹. Ir šis žalos elementas buvo taip stipriai akcentuojamas, kad, pavyzdžiui, dovanos už tinkamai atliktas pareigas priėmimas (kaip visuomenei ir valstybei aiškios tiesioginės žalos nesukeliantis aktas) buvo laikomas iš esmės teisėta veika. Vis dėlto ir senovės Atėnuose buvo pripažįstama, kad žalą gali patirti tiek politinė bendruomenė, tiek individualūs piliečiai⁷⁰.

Čia jau buvo minėta pavyzdžių, kad mūsų laikais požiūris bent kai kuriais aspektais gali demonstruoti tam tikrą atžangą. Antai LAT reikalą šiuo požiūriu vertina gana siaurai: jam būtinasis tokių nusikalstamų veikų kaip piktnaudžiavimas arba kyšininkavimas privačiame sektoriuje požymis – žala visuomenei. Kitaip sakant, individuali žala nelaikoma pakankamu pagrindu baudžiamajai atsakomybei už kyšininkavimą kilti.

Priešingai, vienas žinomiausių korupcijos privačiame sektoriuje tyrėjų (iš esmės todėl, kad buvo tarp pirmųjų šia tema mokslines publikacijas paskelbusių autorių), Antonio Argandoña kaip žalos būtinai patiriantį subjektą mato įmonę ar organizaciją, kuri dėl korupcijos privačiame sektoriuje žalą patiria tiesiogiai arba netiesiogiai, ir tik ją⁷¹. Tiesa, jis tiesiogiai nenurodo, kad

⁶⁹ Hill L. Conceptions of Political Corruption in Ancient Athens and Rome // History of Political Thought, 2013, 34 (4), p. 569–571.

⁷⁰ MacDowell D. Athenian Laws about Bribery // Revue Internationale des Droits de l'Antiquite, 1983, 30, p. 57–78.

⁷¹ „Our focus in this paper is on private-to-private corruption. This is the type of corruption that occurs when a manager or employee exercises a certain power or influence over the performance of a function, task or responsibility within a private organization or corporation. Because he has a margin of discretion, he can choose to act contrary to the duties and responsibilities of his post or job, **and thus in a way that directly or indirectly harms the company or organization**, for his own benefit or for that of another person, company or organization.“ Žr.: Argandoña A.

žalos dėl korupcijos privačiame sektoriuje negali patirti kiti subjektai nei atitinkama įmonė ar organizacija, kurios darbuotojas atlieka korupcinę veiką. Tačiau tie kiti jam neegzistuoja, t. y. bent jau yra tokie nesvarbūs antro ar netgi trečio plano veikėjai, kad jų nė neverta minėti.

Nesunku suprasti, kad abu pastarieji variantai griežtai gnoseologiniu požiūriu gali būti laikomi klaidingais (griežtąja prasme formalią išlygą darant LAT pozicijai, kuri iš esmės skirta ne paties korupcijos privačiame sektoriuje socialinio fenomeno pažinimui, o su juo susijusio teisinio reglamentavimo aiškinimui; tačiau ir apie interpretacijos, kaip įstatymų leidėjo valios, sisteminių ryšių tarp skirtingo lygmens teisės normų ir teisinio reguliavimo tikrovės atskleidimo, nekorektiškumą taip pat buvo pasisakyta anksčiau).

A. Argandoños poziciją dėl išskirtinės įmonės arba organizacijos, kaip žalos patiriančio subjekto, padėties galima nesunkiai sukritikuoti elementariu pavyzdžiu, kuris akivaizdžiai rodo korupcinę veikos prigimtį, tačiau nesukelia žalos įmonei. Tarkime, savo lojalumą įmonei įrodyti ir vadovybės palankumą pelnyti siekiantis draudimo bendrovės darbuotojas piktnaudžiaudamas klientų pasitikėjimu ir nepatyrimu pats vienas arba susitaręs su jų interesams atstovaujančiu draudimo brokeriu nuslepia svarbius duomenis. Taip draudimo bendrovė išvengia reikšmingų finansinių išmokų, o darbuotojas užsidirba jos interesams „kietai“ atstovaujančio bei ginančio šaunuolio reputaciją ir sykiu premiją bei paaukštinimą.

Žinoma, galima žvelgti labai toli į perspektyvą ir teigti, kad išaiškėjus tokiai istorijai ir pati draudimo bendrovė patirtų žalą. Tačiau tai tik teorinė tikimybė. O didelis sutaupymas ir nauda kliento interesų sąskaita čia ir dabar – akivaizdus bei nekelia jokių abejonių.

Vis dėlto kalbant apie žalą patiriančių subjektų tipologizavimą, reikia turėti omenyje, kad jie paprastai persidengia ir praktiškai niekuomet nebūna vieni. Todėl atsakyti į klausimą, kas patiria žalą dėl korupcijos privačiame sektoriuje, beveik niekada negalima nurodant vieną konkretų subjektą iš klasifikacinės eilės. Korporatyvinės korupcijos atveju praktiškai viskas ir visi

yra susiję, tad dažniausiai nėra ir netgi negali būti taip, kad žalą patiria vienas ar keli vienaarūšiai subjektai (nebent piktnaudžiavimas vyksta ne įmonės, o akcininkų mažumos sąskaita). Taigi netgi tiesiogiai pagrobūs tam tikrą įmonės turtą, nukentėjusiųjų gali būti labai daug (įmonė kaip atskiras teisės subjektas, jos kreditoriai, jos akcininkai, svarbaus darbo įrankio netekę ir su pasunkėjusiu funkcijų vykdymu susidūrę darbuotojai *etc.*), ir netgi formaliai nesusijusių su įmone (dėl sutrikusios įmonės veiklos jai negavus planuotų pajamų ir sumokėjus mažesnius mokesčius arba sumažinus teikiamos labdaros ar paramos apimtis). Tačiau tai, kad nukentėjusysis dažniausiai yra ne vienas, nereiškia, kad jų negalima atskirti ir įvardyti.

Taigi, dėl korupcijos privačiame sektoriuje **žalos gali patirti**⁷²:

1) nekokybišką paslaugą iš išorinio teikėjo gaunantys (arba potencialūs) privataus verslo **klientai** (pavyzdžiui, advokatas už atlygį nutekina su klientu susijusią konfidencialią informaciją jo procesiniams priešiniams arba, siekdamas asmeninės naudos iš užsakymo vykdymo, įkalba išitraukti į perspektyvos neturintį procesą; statinyje panaudojamos prastesnės kokybės paslėptos statybinės medžiagos; netinkamai teikiamos statybos priežiūros, audito ar pan. paslaugos); žalos patiria netgi ir iš pirmo žvilgsnio savo noru palengvinančius mokėjimus (angl. *facilitating payments*) mokantys klientai, kuriems baiminantis dėl paslaugos atlikimo laiko ar kokybės uždedama papildoma nepagrįsta našta;

2) **privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos** (kaip savarankiški teisės subjektai) arba individualia veikla užsiimantys asmenys, kurių darbuotojai (ar kiti organizaciškai susiję vidiniai subjektai – akcininkai, stebėtojų tarybos nariai ar pan.) padaro korupcinę veiką (pavyzdžiui, pasisavina, iššvaisto ar netinkamai naudoja jam patikėtą turtą; iš kliento išsireikalauja dalį įmonės sąskaita suteiktos nuolaidos; papirktasis tiekėjo įmonei nuperka netinkamos kokybės prekes, pažeisdamas garantijos suteikimo sąlygas už kyšį leidžia klientui sugrąžinti jų neatitinkantį pirkinį);

⁷² Šios klasifikacijos principinė idėja autoriaus iš esmės jau buvo pateikta kitame darbe (*Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A. Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse. Vilnius: Justitia, 2014, p. 25–26*). Čia ji papildoma ir išplėtojama.

3) įmonių, įstaigų arba organizacijų **steigėjai arba akcininkai** (paprastai visi šie asmenys žalą patiria kartu su atitinkama įmone, įstaiga ar organizacija, tačiau tam tikrais atvejais, ypač piktnaudžiaujant balsų daugumos teikiamomis galimybėmis, realiai žalos gali patirti tik „mažieji“ akcininkai, ypač paskiriant daugumai lojalų ir mažumos teises ir teisėtus interesus ignoruojantį vadovą, kuris daugumos interesus tenkina mažumos sąskaita, pavyzdžiui, perka prekes ar paslaugas iš įmonių, kurios tiesiogiai arba netiesiogiai susijusios su „didžiaisiais“ akcininkais, arba nepateisinamai pigiai įmonės turtą parduoda su „didžiaisiais“ akcininkais susijusiems asmenims);

4) įmonių, įstaigų arba organizacijų potencialūs ir esami **darbuotojai bei jų šeimų nariai** arba išlaikytiniai (pavyzdžiui, dėl įmonės bankroto arba pablogėjusios jos finansinės padėties jie gali netekti visų arba dalies savo pajamų arba dėl nesąžiningos karjeros politikos jos verti darbuotojai gali likti tinkamai neįvertinti ir dėl to negauti jiems objektyviai priklausančių paskatinimų);

5) **trešieji asmenys**, prieš kuriuos nukreipiamas papirkimu ar kita korupcine veika inicijuojamas arba skatinamas elgesys (pavyzdžiui, susitariama, kad bus nutraukta sutartis ir konkurentui nebebus tiekiamos jo produkcijos gamybai būtinos detalės, arba per žiniasklaidos priemones imama vykdyti konkurentą arba dėl kitų priežasčių priešišškai vertinamą asmenį menkinanti šmeižto kampanija) arba kurie patiria žalos dėl nesąžiningos konkurencijos;

6) **visuomenė**, t. y. neapibrėžtas arba sunkiai apibrėžiamas asmenų ratas (pavyzdžiui, sportininkas už neteisėtą atlygį manipuliuoja varžybų rezultatais, arba visuomenės informavimo priemonė ar jos atstovas už tai, kad gautų užsakymų arba tiesioginį ar netiesioginį atlygį, nutyli politikams ar verslo subjektams nenaudingą informaciją arba teikia jiems naudingą klaidinančią informaciją); korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos visuomenei apraiškos tampa dar akivaizdesnės ne tik esmines ekonomines transformacijas išgyvenusiuose posovietiniuose kraštuose, bet ir Vakarų demokratijose, kuriose pastaraisiais dešimtmečiais buvo ryškios viešųjų paslaugų teikimo ir net kertinių ekonomikos sektorių (mokslo, sveikatos apsaugos, transporto, telekomunikacijų ir kitų) perdavimo privačiam verslui

tendencijos; šių viešųjų funkcijų perdavimą privačiam sektoriui, dažnai susijusį su masinės privatizacijos procesais, lydi reikšmingų finansinių išteklių kontrolės ir reguliacinių galių perdavimas;

7) **valstybė** (pavyzdžiui, dėl korupcijos privačiame sektoriuje sąlygojamo mažesnio jo efektyvumo surinkusi mažesnius mokesčius arba prireikus iš biudžeto padengti nuostolius dėl korupcijos iki bankroto ribos atvestų įmonių, kurios, kaip paaiškėjo per praeitą dešimtmetį prasidėjusią globalinę ekonomikos krizę, netgi tokiose šalyse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos gali būti pernelyg svarbios krašto ekonomikai (angl. *too big to fail*)⁷³, kad valstybė galėtų leisti joms bankrutuoti).

Kaip minėta, išskyrimas tėra sąlygiškas, nes korupcinėmis veikomis žala gali būti padaroma visiems nurodytiems subjektams (pavyzdžiui, dėl darbuotojų įvykdyto itin stambaus masto sukčiavimo ir piktnaudžiavimo bankrutavus bankui, tai sukeltų ne tik finansinių nuostolių pačiai banko veikla užsiėmusiai įmonei; pajamų praradimą ar sumažėjimą kitiems darbuotojams bei jų šeimų nariams; nepatogumų banko klientams; papildomą finansinę naštą tretiesiems asmenims (jei siekiant atkurti indėlių draudimo fondą būtų padidintos įmokos, kurių našta galiausiai tenka būtent bankų klientams); žalos visuomenei dėl sumažėjusio pasitikėjimo bankine sistema sumenkus kreditavimo galimybėms ir smukus krašto ekonomikai).

3.2.2. Klasifikacija pagal padaromos žalos pobūdį

Korupcijos privačiame sektoriuje keliama žala pagal jos pobūdį pirmiausia skirtina į **turtinę ir neturtinę žalą**.

Atsižvelgiant į Lietuvos civilinę teisę, **turtinė žala** gali pasireikšti kaip dėl korupcinės veikos privačiame sektoriuje kurio nors ankstesnėje klasifikacijoje minėto subjekto:

1) **patirti nuostoliai dėl jam priklausančio ar jo teisėtai naudojamu turto netekimo arba** jo naudingųjų savybių ar kitokio vertės sumažėjimo;

⁷³ Žr., pavyzdžiui, *Stern G., Feldman R. Too Big To Fail: The Hazards of Bank Bailouts*. Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.

2) **turėtos išlaidos** (*inter alia*, įskaitant protingas išlaidas, skirtas žalos prevencijai ar jai sumažinti; protingas išlaidas, susijusias su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu; protingas išlaidas, susijusias su nuostolių išieškojimu; taip pat nepagrįstas išlaidas vartotojui ar kitam asmeniui įsigijus prekes ar paslaugas, kurios rinkoje objektyviai nėra vertos už jas sumokėtos kainos);

3) **negautos pajamos**, kurias atitinkamas subjektas būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę korupcinės veikos (arba nauda, kurią iš atitinkamų pajamų būtų turėjęs tokio subjekto išlaikomas asmuo); šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad korupcijos (taip pat ir korupcijos privačiame sektoriuje) lygis daro įtaką investicijoms viešajame ir privačiame sektoriuose, o sykiu ir bendrajam vidaus produktui; o štai atbaidant užsienio investuotojus arba nacionalinius investuotojus skatinant ieškoti galimybių kitur, prarandamas itin svarbus ekonomikos ir darbo vietų generavimo šaltinis;

4) **patirti nuostoliai, atitinkantys** korupcinę veiką atlikusio asmens iš šios veikos **neteisėtai gautą naudą** (kuri galėjo būti gauta, apskaityta ir panaudota ją gauti turinčio teisę asmens).

Neturtinė žala gali pasireikšti kaip:

1) sveikų ir visuomenei naudingų socialinių ir ekonominių santykių pagrindu esančių pasitikėjimo, lojalumo ir pan. **vertybių erozija** (pažymėtina, kad pirmiausia būtent su šiuo aspektu siejamas 1999 m. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos 7 straipsnyje įtvirtintas papildomas būtinas korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo elementas „pareigos sulaužymas“);

2) **moralinės ir teisinės tvarkos bei integralumo (sykiu – teisinės kultūros bei teisinės sąmonės, taigi ir teisinės sistemos) griovimas**: netgi menki pažeidimai, tokie kaip su teisėtai atliekamos procedūros pagreitinimu susiję palengvinantys mokėjimai (angl. *facilitating payments*), sukelia žalingas pasekmes ne tik viešajame, bet ir privačiame sektoriuje; dažnai jie tampa savotiška moralinius užtvarus sugriaunančia įžanga į sunkesnes korupcijos formas, o išplitę arba gana ilgą laiką toleruojami ilgainiui gali sukelti visos organizacijos etinių pamatų eroziją;

3) **įmonės** (dėl to dažnai jos nė nenori atitinkamų faktų viešinti), tam tikro ūkinės veiklos **sektorius** (tokiu atveju žalą patiria netgi dėl korupcijos nekalti kolegos ar kiti to paties sektoriaus veikėjai) **arba valstybės** (kaip tam tikros teisinės tvarkos, kuri laiku neužkardžius neteisėtų veiksmų vertinama kaip neefektyvi) **reputacijos pablogėjimas**, nes informacija apie korupciją blogina įvaizdį. Dėl to gali kilti ir antrinė žala – **verslo ryšių praradimas ir/arba kitoks verslui palankios aplinkos suardymas**, be kita ko, sukeliantis jau ir turtinių pasekmių (dėl reputacijos pablogėjimo gali nuvertėti įmonės akcijos, sumažėti investicijos ir pasekmės gali būti juntamos ne tik individualiu arba mikrolygmeniu, bet ir vidutiniu arba netgi makrolygmeniu, t. y. atitinkamame sektoriuje arba netgi visoje valstybėje);

4) **šešėlinės ekonomikos skatinimas** ir/arba jos veikimui palankių sąlygų sudarymas, kuris savo ruožtu gali reikštis kaip **biudžeto įplaukų mažinimas** ar sukelti kitų žalingų pasekmių;

5) korupcijos atvejų atskleidimą dažnai lydinti **griežtesnė sektoriaus ar netgi apskritai viso privataus verslo kontrolė**, *inter alia*, reikalaujanti papildomų valstybės bei verslo sąnaudų bei neišvengiamai **trikdanti optimaliausią verslo funkcionavimą ir sukelianti nepatogumų**;

6) **socialinio teisingumo pajautimo ir pasitikėjimo socialine tvarka sumažėjimas** (jį sąlygoja, pavyzdžiui, nevienodos karjeros ir verslo plėtros galimybės, taip pat situacijos, kuomet korupcinėmis veikomis siekiama paslėpti kitus pažeidimus ir kaltininkai lieka už juos nenubaudžiami (įkalbant suklastoti finansinius dokumentus ir pan.));

7) **pasitikėjimo valstybe** (jos veiksmingumu, įskaitant ir teisinės valstybės idėją) **sumažėjimas**;

8) **grėsmė įmonių teisiniam saugumui** bei visų su jomis susijusių asmenų (akcininkų ar steigėjų, darbuotojų ir jų šeimos narių, netgi klientų) teisėtiems interesams, kuomet korupcinės veikos atliekamos jų interesais (tokiu atveju galimas įmonių patraukimas civilinėn ir netgi baudžiamojon atsakomybėn už nepakankamą priežiūrą; tai ypač aktualu, kai kalbama apie papirkimą įmonės interesais, kurie buvo susieti su darbuotojo ar vadovo asmeniniais rezultatais ir, pavyzdžiui, premijomis);

9) **grėsmė visuomenei ir jos saugumui** (pavyzdžiui, susijusi su netinkamomis statybomis arba kitų su daugeliu asmenų susijusių nesaugių prekių ir paslaugų gamyba bei platinimu);

10) **sąžiningos konkurencijos iškreipimas** (beje, specifinę šios žalos reikšmę ne tik mikro- ar nacionaliniu, bet ir visos Europos Sąjungos lygmeniu aiškiai liudija Pagrindų sprendimo 2 straipsnio 3 dalis, numatanti, jog „[v]alstybė narė gali pareikšti, kad ji apriboja šio straipsnio 1 dalies taikymo sritį ir ją taiko tik tokiai veiklai, kuri yra susijusi arba galėtų būti susijusi su konkurencijos iškreipimu parduodant prekes ar komercines paslaugas“); o sąžiningos konkurencijos iškreipimas reiškia, kad net jei tavo siūlomas produktas geresnis, tikėtina, kad nebūsi pajėgus konkuruoti (nes perkamas produktas, kurio tiekėjas asmeniškai suinteresuoja už įsigijimus atsakingus asmenis, arba dėl įmonės vidinių spragų jo kaštai neproporcingai išauga);

11) **neigiamas poveikis gamybiniam, technologiniam, ekonominiam progresui** (skatinamas „apsukriausias“, o ne efektyviausias), sykiu ir viešiesiems finansams, **prastėjanti rinkoje esančių prekių ir paslaugų kokybė**. Na, o jeigu viešuosiuose pirkimuose dalyvauja mažiau efektyvūs tiekėjai ir siūlomos prastesnės kokybės prekės, pralaimi ne tik individualūs vartotojai, bet ir valstybė bei visuomenė;

12) dėl korupcijos neigiamos įtakos rinkai **mažėjantis šalies ūkio efektyvumas, trikdoma ekonomikos plėtra**, dirbtinai pridodant nebūtinus kaštus **trikdomi tarptautiniai verslo mainai**;

13) **kitoms visuomenei svarbioms problemoms spręsti skiriami menkesni ištekliai**, nes dalis šių neišvengiamai ribotų išteklių nukreipiama kovai su korupcija privačiame sektoriuje; sykiu sudaromos palankios sąlygos tų problemų tinkamam neišsprendimui;

14) kadangi pati korupcija yra suvokiama kaip asmens nederamas pasinaudojimas savo užimama padėtimi, korupcija privačiame sektoriuje praktiškai visuomet yra **neskaidrus ir neteisingas pinigų bei kitų vertybių perskirstymas**, dėl kurio bent tam tikru mastu **didėja asmenų nelygybė**;

15) atskirais atvejais dėl korupcijos privačiame sektoriuje fizinių asmenų gali būti patiriamas netgi **fizinis skausmas, sveikatos pablogėjimas, dvasiniai išgyvenimai ar dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, bendravimo galimybių sumažėjimas** (pavyzdžiui, asmeniui patyrus sveikatos sutrikimų dėl jo įsigytų nekokybiškų prekių ar paslaugų);
16) *etc.*

Šiame kontekste galima pažymėti, kad atskiri neturtinės žalos pasireiškimo atvejai iš esmės išreiškia ir žalos klasifikaciją pagal objektus (teisinius gėrius), kuriems yra pakenkiama.

Išvados

Vertinant viešąjį diskursą (ir Lietuvos, ir globalų) pastebimas vyraujantis stereotipas – korupcija didžiausiu blogiu laikoma tuomet, kai ji reiškiasi viešajame sektoriuje. O privatus sektorius matomas kaip santykinai autonomiška sritis, kurioje korupcija visos visuomenės interesų reikšmingai nepažeidžia. Radikaliausiu požiūriu privačiame sektoriuje korupcija apskritai negali egzistuoti.

Už tam tikras korupcijai privačiame sektoriuje priskiriamas veikas (pavyzdžiui, turto pasisavinimą arba iššvaistymą) smerkiama ir teisinė atsakomybė taikoma ištis seniai. Tačiau kyšio priėmimas arba piktnaudžiavimas tarnyba dar ir 20 a. pabaigoje buvo laikomi privačiame sektoriuje sunkiai pritaikomomis sąvokomis. Manytina, kad taip atsitiko, be kita ko, todėl, jog ankstyvuojų visuomenės išsivystymo tarpsniu nebuvo arba, nors ir buvo, bet gerokai mažiau, korporatyvinių subjektų (juridinių asmenų).

Analizė rodo, kad korupcijos žalos dydžio iš esmės negalima sieti su tuo, ar ji reiškiasi viešajame, ar privačiame sektoriuje. Ši praktika naudinga tik tiems, kas ja užsiima, o kiti didelę žalą patiria abiem atvejais. Kuriuo atveju patiriama didesnė žala, daugiausia priklauso ne nuo sektoriaus, kuriame reiškiasi korupcija, o nuo sektoriaus kontekste praktiškai atsitiktinės konkrečių pažeidžiamų interesų svarbos. Todėl korupcija privačiame sektoriuje negali būti *a priori* laikoma „mažesniu blogiu“.

Globaliam lūžiui dėl požiūrio į korupcijos privačiame sektoriuje žalos reikšmingumą įtakos turėjo mažiausiai penki dalykai:

- 1) keli itin dideli su korupcija privačiame sektoriuje siejami vieši pastarojo meto skandalai;
- 2) abstrakčios korupcijos privačiame sektoriuje kategorijos susiejimas su konkrečiais interesais ir tolydžio vis geresnis jos realiai sukeltos žalos pobūdžio bei masto suvokimas visuomenėje;
- 3) stiprių antikorpucines idėjas populiarinančių (užsiimančių antikorpucinės politikos, įskaitant prieš korupciją privačiame sektoriuje

nukreiptą politiką, advokatavimu) tarptautinių ir su jomis bendradarbiaujančių vietinių nevyriausybinė organizacijų tinklo susikūrimas;

4) Vakarų visuomenėse vykstantis privatumo sampratos transformavimas ir netgi tam tikras siaurinimas;

5) viešųjų funkcijų privatizavimas ir veiklos ranga (angl. *outsourcing*), kurie lemia tam tikrų funkcijų, iki tol buvusių viešojo administravimo dalimi (ir todėl daugumos visuomenės narių natūraliai siejamų su viešuoju sektoriumi), perdavimą privačiam verslui.

Tarptautiniu lygmeniu pirmeivės aktyvinant kovą su korupcija privačiame sektoriuje buvo Europos Sąjungos institucijos, kurios jau nuo 1995 m. korupcijos sampratą siejo su abiem – tiek viešuoju, tiek ir privačiu – sektoriais. Jos labai aiškiai pabrėžė, kad nėra linkusios aprobuoti šioje srityje autoritetais įprastai laikytų Pasaulio banko arba „Transparency International“ pateikiamų tradicinių apibrėžimų, kuriuose korupcija buvo siejama tik su viešuoju statusu (pareigomis). Todėl natūralu, kad ir pirmasis už nacionalinių ribų išeinantis teisės aktas, kuriame minima korupcija privačiame sektoriuje (dar daugiau – tai vien tik korupcijai privačiame sektoriuje skirtas dokumentas, be kita ko, netgi trumpai apibūdinantis jos keliamus pavojus ir daromą žalą), buvo 1998 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsnio pagrindu Tarybos patvirtinti Europos Sąjungos bendrieji veiksmai 98/742/TVR dėl korupcijos privačiame sektoriuje.

Šiame kontekste Lietuvos nacionalinę savivertę turėtų kelti tai, jog korupciją privačiame sektoriuje kriminalizuojančios generalinės baudžiamųjų įstatymų nuostatos, kuriomis atsisakyta iki tol buvusios korupciją tik su viešuoju sektoriumi siejusios paradigmos, Lietuvoje atsirado dar 1994 m. liepą, t. y. net iki minėtų Europos Sąjungos aktų priėmimo.

Lietuvos teisei itin reikšminga (nors kovos su korupcija privačiame sektoriuje kontekste nedžiugina) tai, kad korupcinėmis veikomis privačiame sektoriuje sukeliama specifinė žala viešiesiems interesams kasacinio teismo praktikoje interpretuota kaip būtinoji baudžiamosios atsakomybės už kyšininkavimą ir piktnaudžiavimą prielaida.

Teoriniu požiūriu išskirtini du baziniai korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos tipologizavimo kriterijai: (1) kam yra padaroma žala (pagal žalą

patiriantį subjektą) bei (2) kaip (kokiomis neigiamomis pasekmėmis) pasireiškia padaromos žalos pobūdis.

Dėl korupcijos privačiame sektoriuje žalos gali patirti šie subjektai: (1) privataus verslo klientai; (2) privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos (kaip savarankiški teisės subjektai) arba individualia veikla užsiimantys asmenys, kurių darbuotojai padaro korupcinę veiką; (3) įmonių, įstaigų arba organizacijų steigėjai arba akcininkai; (4) įmonių, įstaigų arba organizacijų potencialūs ir esami darbuotojai bei jų šeimų nariai arba išlaikytiniai; (5) tretieji asmenys, prieš kuriuos nukreipiamas papirkimu ar kita korupcine veika inicijuojamas arba skatinamas elgesys arba kurie tiesiogiai patiria žalos dėl nesąžiningos konkurencijos; (6) visuomenė, t. y. neapibrėžtas arba sunkiai apibrėžiamas asmenų ratas; (7) valstybė.

Korupcijos privačiame sektoriuje keliami žala pagal jos pobūdį skirtina į: (1) turtinę žalą ir (2) neturtinę žalą. Minėtos kategorijos gali būti dar labiau detalizuotos.

Literatūra

I. Teisės aktai

1. General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. United Nations Convention against Corruption. Prieiga per internetą:
<https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf>.
2. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 10-355; 2009, Nr. 60-2346; 2011, Nr. 77-3727.
3. Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // Teisės aktų registras, 2015-03-16, Nr. 2015-03856.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimas Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 77-2702.
5. Resolution on combating corruption in Europe // OJ C 017, 22/01/1996 P. 0443. CELEX number: 51995IP0314.
6. 98/742/JHA: Joint Action of 22 December 1998 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on corruption in the private sector // OJ L 358, 31.12.1998, p. 2–4. CELEX number: 31998F0742.
7. 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-853.
8. 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.
9. 2003 m. spalio 31 d. priimta Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, ratifikuota Lietuvos Respublikos 2006 m. gruodžio 5 d. įstatymu Nr. X-943 // Valstybės žinios, 2006, Nr. 136-5145.

II. Mokslinė literatūra

10. *Argandoña A.* Corruption and Companies: The Use of Facilitating Payments // Journal of Business Ethics, 2005, 60, p. 251–264.
11. *Argandoña A.* Private-to-private corruption // Journal of Business Ethics, 2003, 47(3), p. 253–267.

12. *Argandoña A.* Private-to-Private Corruption // IESE Business School Working Paper No. 531. Prieiga per internetą: <<https://ssrn.com/abstract=685864>> arba <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.685864>>.
13. *Fisman R., Svensson J.* Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm level evidence // *Journal of Development Economics*, 2007, 83(1), p. 63–75.
14. *Gopinath C.* Recognizing and Justifying Private Corruption // *Journal of Business Ethics*, 2008, 82 (3), p. 747–754.
15. *Hill L.* Conceptions of Political Corruption in Ancient Athens and Rome // *History of Political Thought*, 2013, 34 (4), p. 565–687.
16. *Heine G., Huber B. and Rose T.* (eds.). Private Commercial Bribery. A comparison of National and Surpranational Legal Structures. Joint publication by Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law and ICC Publishing, Paris, 2003.
17. *Jaakson K., Johannsen L., Pedersen K. et al.* 2019. The role of costs, benefits, and moral judgments in private-to-private corruption // *Crime, Law and Social Change*, 2019, 71 (1), p. 83–106.
18. *Jaakson K., Vadi M., Baumane-Vitolina I. and Sumilo E.* Virtue in small business in small places: Organisational factors associated with employee dishonest behaviour in the retail sector // *Journal of Retailing and Consumer Services*, 2017, 34, p. 168–176.
19. *Johannsen L., Pedersen K. H., Vadi M., Reino A., Sööt M.-L.* Private-to-private corruption: A survey on Danish and Estonian business environment. Tartu University, Estonian Ministry of Justice, 2016. Prieiga per internetą: <http://www.korruptsioon.ee/sites/www.korruptsioon.ee/files/elfinder/dokumendid/privateto-private_corruption_final_report_2.pdf>.
20. *Kalantari B.* Corruption in the Public and Private Organizations: Causes, Consequences and Remedies // *International Journal of Ethics*, 2009, 6 (4), p. 301–314.
21. *Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A.* Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse. Vilnius: Justitia, 2014.
22. *Klinkhammer J.* Varieties of corruption in the shadow of Siemens. A modus operandi study of corporate crime on the supply side of corrupt transactions // *Erp J. van, Huisman W., Valle G. and Beckers J.* (Eds.). *The Routledge handbook of white-collar and corporate crime in Europe*. Abingdon: Routledge, 2015, p. 318–335.
23. *Lee W. S., Guven C.* Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the microlevel. *Journal of Economic Psychology*, 2013, 39, p. 287–300.
24. *MacDowell D.* Athenian Laws about Bribery // *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite*, 1983, 30, p. 57–78.
25. *Meriküll J., Staehr K.* Unreported employment and envelope wages in mid-transition: Comparing developments and causes in the Baltic countries // *Comparative Economic Studies*, 2010, 52(4), p. 637–670.

26. *Pearlman S.* Officials versus Thieves: Is Public or Private Expropriation More Harmful to Small Firms? // *Journal of Development Studies*, 2014, 50(6), p. 773–788.
27. *Pillay S., Dorasamy D.* Linking cultural dimensions with the nature of corruption: An institutional theory perspective // *International Journal of Cross Cultural Management*, 2010, 10(3), p. 363–378.
28. *Reich C.* The New Property // *Yale Law Journal*, 1964, 73(5), p. 733–787.
29. *Schoor B.* *Fighting Corruption Collectively: How Successful are Sector-Specific Coordinated Governance Initiatives in Curbing Corruption?* Springer, 2017.
30. *Singh N.* *World of Bribery and Corruption: From Ancient Times to Modern Age.* Mittal Publications, New Delhi, 1998.
31. *Stachowicz-Stanusch A.* (ed.). *Organizational Immunity to Corruption: Building Theoretical and Research Foundations.* IAP, 2010.
32. *Stern G., Feldman R.* *Too Big To Fail: The Hazards of Bank Bailouts.* Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.
33. *Szarek-Mason P.* *The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries.* Cambridge University Press, 2010.
34. *Vega M.* The Sarbanes-Oxley Act and the Culture of Bribery: Expanding the Scope of Private Whistleblower Suits to Overseas Employees // *Harvard Journal on Legislation*, 2009, 46, p. 425–501.
35. *Venard B., & Hanafi M.* Organizational isomorphism and corruption in financial institutions: empirical research in emerging countries // *Journal of Business Ethics*, 2008, 81(2), p. 481–498.
36. *Voliotis S.* 2017. Establishing the normative standards that determine deviance in organizational corruption: Is corruption within organizations antisocial or unethical? // *Journal of Business Ethics*, 2017, 140(1), p. 147–160.
37. *Walburg C.* The measurement of corporate crime. An exercise in futility? // *van Erp J., Huisman W., Valle G. V. & Beckers J.* (Eds.) *The Routledge handbook of white-collar and corporate crime in Europe.* Abingdon: Routledge, 2015, p. 25–3.
38. *Wedeman A.* The Dark Side of Business with Chinese Characteristics // *Social Research*, 2013, Vol. 80(4), p. 1213–1236.
39. *Whyte D.* It's common sense, stupid! Corporate crime and techniques of neutralization in the automobile industry // *Crime, Law and Social Change*, 2016, 66, p. 165–181.
40. *Wouters J., Ryngaert C. and Clootst A.* The International Legal Framework against Corruption: Achievements and Challenges // *Melbourne Journal of International Law*, 2013, Vol. 14 (1), p. 205–280.

III. Bylos

41. *Arthur Andersen LLP v. United States*, 544 U.S. 696 (2005).
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-328/2014.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424-696/2016.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-648/2015.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548-699/2015.

IV. Kiti šaltiniai

47. Adelpia founder John Rigas found guilty, Nbcnews.com, Jun. 20, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.nbcnews.com/id/8291040/ns/business-corporate_scandals/t/adelpia-founder-gets--year-term-son-gets/#.Wp01DWaB1sN>.
48. *Barratt P. and Pasewaldt D.* (Eds.). *Anti Bribery and Corruption Review*, 2017. Prieiga per internetą: <https://financialmarketstoolkit.cliffordchance.com/content/micro-facm/en/financial-markets-resources/resources-by-type/guides/anti-bribery-and-corruption-review--june2017/_jcr_content/parsys/download/file.res/Anti_Bribery_and_Corruption_Review__June_2017_6035860.pdf>.
49. *Brochet F.* *Societe Generale (A): The Jerome Kerviel Affair*. Harvard Business School Case 110-029, 2009.
50. *Brown K., Dugan J.* *Arthur Andersen's Fall from Grace Is a Sad Tale of Greed and Miscues* // *Wall Street Journal*, 2002, June 7.
51. *Cornford A.* *Internationally Agreed Principles for Corporate Governance and the Enron Case*. G-24 Discussion Paper Series No. 30, 2004.
52. Council of Europe. *Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption*. European Treaty Series - No. 173. Strasbourg, 27.I.1999. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce44>>.

53. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>>.
54. Department of Justice. Office of Public Affairs. Nine FIFA Officials and Five Corporate Executives Indicted for Racketeering Conspiracy and Corruption. May 27, 2015. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/opa/pr/nine-fifa-officials-and-five-corporate-executives-indicted-racketeering-conspiracy-and>>.
55. Europos Komisija. Specialusis Eurobarometras 470. Korupcija. 2017 m. spalio, p. 2. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/82028>>.
56. FIFA corruption scandal: Sepp Blatter questioned over payment to Michel Platini. The Telegraph, Sep. 25, 2015. Prieiga per internetą: <<https://www.telegraph.co.uk/sport/football/sepp-blatter/11892504/Fifa-corruption-scandal-Sepp-Blatter-questioned-over-payment-to-Michel-Platini.html>>.
57. Global Corruption Report 2009: Corruption and the Private Sector. Cambridge University Press, 2009. Prieiga per internetą: <https://www.transparency.org/whatwedo/publication/global_corruption_report_2009>.
58. Harvey Weinstein sexual abuse allegations // Wikipedia.org. Prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Harvey_Weinstein_sexual_abuse_allegations>.
59. International Chamber of Commerce. The world business organization. Department of Policy and Business Practices. Memorandum to the OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions. Recommendations by the International Chamber of Commerce (ICC) on further provisions to be adopted to prevent and prohibit private-to-private corruption. Prepared and submitted by the Commission on Anti-Corruption on 13 September 2006. Prieiga per internetą: <<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2006/06/Memorandum-to-the-OECD-Working-Group-on.pdf>>.
60. Įstatymų projektų Nr. IXP-1311, IXP-1312 aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.157130?jfwid=-1890mp6a8h>>.
61. Landler M. Sentence in Volkswagen Scandal. Nytimes.com, Feb. 23, 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/2008/02/23/business/worldbusiness/23volkswagen.html>>.
62. Le président de la FIFA Gianni Infantino accusé de corruption. 7sur7.be, Dec. 15, 2017. Prieiga per internetą: <<http://www.7sur7.be/7s7/fr/1747/Affaires-de-corruption/article/detail/3327004/2017/12/15/Le-president-de-la-FIFA-Gianni-Infantino-accuse-de-corruption.dhtml>>.
63. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba. Antikorupcijos vadovas verslui. Vilnius, 2016. Prieiga per internetą: <<http://avv.stt.lt/>>.

64. *Lovei L. and McKechnie A.* The Costs of Corruption for the Poor – The Energy Sector. World Bank, Public Policy for the Private Sector Note 207. 2000. Prieiga per internetą: <<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/11437/268330VP0note0no102070lovei.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.
65. New Rules on Private-to-Private Corruption Adopted in Italy. Prieiga per internetą: <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1674b31b-ae64-4939-8a13-ec99f9c4d9e7>>.
66. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. Fact Sheet No. 32, 2008. Prieiga per internetą: <<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf>>.
67. *Pickworth J. and Williams D.* (Eds.). Bribery & Corruption. Second edition. Prieiga per internetą: <<http://www.allenoverly.com/SiteCollectionDocuments/Bribery%20and%20Corruption%20in%20Belgium.pdf>>.
68. Solons seek punishment of corruption in private sector. Philippine Daily Inquirer, December 26, 2014. Prieiga per internetą: <<http://newsinfo.inquirer.net/659633/solons-seek-punishment-of-corruption-in-private-sector>>.
69. Strategies For Business, Government And Civil Society To Fight Corruption In Asia And The Pacific: ADB/OECD Anti-Corruption Initiative For Asia And The Pacific. Organization For Economic Co-Operation & Development, Asian Development Bank, 2010.
70. The last year of Roger Ailes' life was consumed by scandal. CNN.com, May 18, 2017. Prieiga per internetą: <<http://money.cnn.com/2017/05/18/media/timeline-roger-ailes-last-year/index.html>>.
71. Technical Guide to the United Nations Convention Against Corruption. Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/09-84395_Ebook.pdf>.
72. Transparency International. Anti-Corruption helpdesk. Regulating private-to-private corruption. Prieiga per internetą: <https://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/Regulating_private_to_private_corruption_2014.pdf>.
73. Transparency International. Bribe Payers Index 2008. Prieiga per internetą: <https://www.transparency.org/files/content/pressrelease/2008_BPI_report_final_08_12.pdf>.
74. Transparency International. Bribe Payers Index 2011. Prieiga per internetą: <http://files.transparency.org/content/download/98/395/file/2011_BPI_EN.pdf>.
75. Transparency International Lietuvos skyrius. Korupcijos suvokimo indeksas 2016. Prieiga per internetą: <http://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2017/01/KSI_2016_skaidres.pdf>.

76. UEFA raided by police after Gianni Infantino dragged into Panama Papers scandal // The Telegraph, Apr. 6, 2016. Prieiga per internetą: <<https://www.telegraph.co.uk/football/2016/04/06/uefa-raided-by-police-after-gianni-infantino-dragged-into-panama/>>.
77. United Nations. Legislative guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption, 2006. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/corruption/CoC_LegislativeGuide.pdf>.
78. Werve J. Global Integrity. The Corruption Notebooks 2006: Stories From the Worldwide Struggle Against Abuses of Power. Global Integrity, 2006.
79. Weinstein Company says it will file for bankruptcy. CNN.com, Feb. 26, 2018. Prieiga per internetą: <https://m.cnn.com/en/article/h_53f4acc421bafc30e30c3cb6584fb0bf>.

Summary

Dr. Petras Ragauskas
Leading Research Fellow

PRIVATE-TO-PRIVATE CORRUPTION AND ITS HARM

It could be easily traced a stereotype in public discourse – corruption is thought to be the biggest evil when it appears in public sector. On the contrary the private sector is being seen as an autonomic sphere in which corruption doesn't make such a big harm. Or even almost any harm at all. At the most radical point of view corruption in the private sector even could not exist.

Nevertheless we may see that at least some specific corrupt acts in private sphere (such as embezzlement) are being condemned and prosecuted by means of criminal law since quite a long time ago. Still such acts as bribery and abuse of power even at the end of the 20th century were held as hardly related to private sector.

Analysis provided in the study shows that qualitative and quantitative attributes of harm which is being caused by corruption in private or public sector should not be related with the specific sector itself. It is not a sector which makes corruption more or less harmful, but the specific interests which are being exposed quite randomly in the context of one or another sector. This is why corruption in a private sector could not be treated *a priori* as „lesser evil”.

At least five factors has made a global breakthrough on the perception of the harmfulness of corruption in private sector:

- 1) some great recent scandals related to the corruption in private sector (affair of Jerome Kerviel related to the funds of Société Générale, affair of

Arthur Anderson and Enron, affair related to corrupt acts of workers union of Volkswagen etc.);

2) better understanding of links between an abstract category of corruption in private sector and specific interests being abused by such corruption;

3) origin and development of wide and influential networks of active international and local anticorruption organisations and initiatives;

4) transformation and even some constraints in understanding of the privacy in western civilisation;

5) privatisation and outsourcing of public functions which has been seen for a decades and even centuries as an integral part of public administration.

In the international level the European Union and its institutions has been the pioneers in activating the fight against corruption in private sector. From 1995 they equally related the concept of corruption with both private and public sectors. And they took the bold position not to be in line with such authorities in anticorruption policy as World Bank and Transparency International which held that corruption is related only to public office and powers.

In this context Lithuania could also be held as a pioneer in criminalisation of wide range of corrupt acts in the private sector: even before the above-mentioned political acts of European Union institutions the Lithuanian Parliament has adopted laws criminalising general bribery and abuse of power in private sector.

Unfortunately some later developments in Lithuanian criminal law or to be more specific in the practice of the Supreme Court of Lithuania significantly narrowed the broad concept of the above-mentioned criminalisation. The court decided that specific harm to the public interests should be established in order to convict a person for bribery and abuse of power in private sector.

The study provides two basic criterion to provide a typology of corruption in private sector: (1) who is being specifically harmed and (2) what specific harm (negative consequences) is being made.

Corruption in private sector could harm: (1) clients of private businesses; (2) companies when employees commits corrupt acts on their expense; (3) owners and shareholders of affected companies; (4) employees in affected companies, their families and dependents; (5) third-parties being directly aimed or affected by bribery or other corrupt act and also those being harmed by unfair competition caused by corruption in private sector; (6) the society, i. e. unspecified or hardly specified group of individuals; (7) the state.

Also corruption in private sector could bring both pecuniary and non-pecuniary loss.